Kadim Akademi SBD
Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences

XOŞNAW, Hêmîn Omar (2018), “چەند لایەنێکی ژیانی مەحوی لە بەڵگەنامەکانی عوسمانیدا”, *Kadim Akademi SBD*, C. 2, S. 2, s. 177-207.

Makele Geliş Tarihi: 04.09.2018 / Makale Kabul Tarihi: 15.11.2018

چەند لایەنێکی ژیانی مەحوی لە بەڵگەنامەکانی عوسمانیدا

SOME PARTS OF MAHWI'S LIFE IN OTTOMAN DOCUMENTS

هێمن عومەر خۆشناو*

پوختە

(چەند لایەنێکی ژیانی مەحوی لە بەڵگەنامەکانی عوسمانیدا) ناوونیشانی ئەو توێژینەوەیە کە هەوڵی داوە لەناو بەڵگەکانی سەردەمی عوسمانی چ هی ئەرشیڤخانەی ئەستەنبوڵ و چ هی بنەماڵەی مەحوی، چەند لایەنێك لە ژیان و هەڵوێستەکانی مەحوی شرۆڤە بکات. لەو سۆنگەیەوە باسەکە بەسەر چەند سەرەبابەتێکی وەك (مەحوی و خەسلەتەکانی لەناو بەڵگەکانی عوسمانی، مەحوی لە کەسایەتییەکی نەقشبەندییەوە بۆ بەرگریکردن لە قادرییەك، نامەی کاربەدەستێکی عوسمانی بۆ ناوبراو، مەحوی لە بەرگی فریادڕەسی عوسمانییەکان و خانەقاکەی و دەنگدانەوەی لە ڕۆژنامەیەکی عوسمانی و چەند سەرەبابەتێکی تر).

باسەکە وێرای هەبوونی بەڵگەکانیش، بە سەرچاوەی جۆراوجۆرەوە زانیارییەکانی پشت ڕاستکردۆتەوە و چەند زانیارییەکی نەزانراوی لە ژیانی ئەو شاعیرەدا ئاشکراکردووە.

<u>وشەی کلیلی</u>: مەحوی، عوسمانییەکان، سلێمانی، هەمەوەند، خانەقا، ڕۆژنامەگەریی سەردەمی عوسمان

ABSTRACT

The paper entitled "Some Parts of Mahwi's Life In Ottoman Documents" is an attempt to analyze some parts of Mahwi's life and his dogmatism either in Ottoman era documents and Istanbul archives or within his family. In this perspective, the paper is divided into the following sections and topics: Mahwi and his characteristics in Ottoman documents, Mahwi from a Naqishbandi personal to defending as a Qadiri personality, a letter from an Ottoman official to Mahwi, Mahwi as Ottoman savior, his hospice and his fame in an Ottoman journal and some other topics. In addition to the documents, the paper has verified the information through using many resources; the paper has also revealed some unknown information about the life of the poet.

KEY WORDS: Mahwi, Ottomans, Sulemani, Hamawand, Hospice, Journalism in Ottoman Era

* مامۆستا لە زانکۆی سۆران و مامۆستای میوان لە زانکۆی بنگۆل فاکەڵتی فەن ئەدەبیات، بەشی زمانە ڕۆژهەڵاتییەکان، بن بەشی زمان و ئەدەبیاتی کوردی. *hemin.ahmad@soran.edu.iq*
ORCID 0000-0002-0868-6073

پێشەکی

لەناو ئەدەبیاتی کوردی بەگشتی و شیعر بەتایبەتی، بە درێژایی مێژووەکەی، ئەوەندەی بەرهەمەکە گرنگی پێدراوە، ئەوەندە مێژووی ژیانی شاعیرەکە، یان سەر و سەربردەی شاعیرەکە کەمتر ئاوڕی لێدراوەتەوە، ئەمەش بۆ نەبوونی هۆشیاریی نووسینەوەی مێژووی زارەکیی کوردی و تەنانەت بە ڕێژەیەکی کەمیش بۆ مێژووی نووسراوی کوردی دەگەڕێتەوە. بە تایبەتی لە سەرەتاکانی سەدەی بیستەمدا کە چاپ و چاپەمەنی کەوتە باشووری کوردستان ئەگەر تەنیا مێژووی زارەکیی (سەبارەت بە ژیانی شاعیرەکانمان) نووسرابایەوە، ڕەنگ بوو ئاگاهییەکی باش بووبان و ئەوسا چ هەگبەی مێژووی ئەدەبیمان و چ مێژووی زانایانمان لانی کەم ڕێبەرێکی باش دەبوون بۆ پتەوکردنی ئەدەبیات و بەرهەمی زانایانمان، چونکە کە لەم بارەوە خۆمان بە نەتەوەکانی دیکە بەراورد دەکەین، شاعیر و زانای ئەوان سەدان ساڵ پێشی ئێمەن کەچی هەگبەی ژیان و بەسەرهاتی زۆربەی شاعیر و زانایانیشیان تێر و تژییە.

دەوڵەتی عوسمانی کە ماوەی پێنجسەد ساڵ حوکمداری بەشی هەرە زۆری کوردستانی کردووە و ئێستا بە ملیۆنان بەڵگەنامەی لە هەموو بوارەکانی ڕۆشنبیری و کارگێری و سیاسییەوە پاراستووە، لەو نێوانەشدا سەبارەت بە کورد و کوردستان چەند ملیۆن بەڵگەنامەیەك هەن و هێدی هێدی دۆزینەوەی ئەو بەڵگەنامانە و ساغکردنەوەیان و لێکۆڵینەوە لەسەریان بەشێك لە مێژووی تاریکی کورد و کوردستان ڕووناك دەکەنەوە. لەو سۆنگەیەوە ئەگەر ئەمە دووەم کار بێت لە چوارچێوەی مێژووی ئەدەبیاتی کوردییەوە[1]، بەو ئومێدەیە کە بەڵگەنامەی دیکە بدۆزرێنەوە و زیاتر ئەو کون و کەلەبەرانەی ناو مێژووی ناتەواوی شاعیرانمان پڕبکرێنەوە.

ئەم توێژینەوەیە لە ژێر ناوی "چەند لایەنێکی ژیانی مەحوی لە بەڵگەنامەکانی عوسمانیدا" هەوڵی داوە لە بەر ڕۆشنایی ئەو بەڵگەنامانەی ناو ئەرشیڤخانەی عوسمانی لە ئەستەنبوڵ و هەروەها هەندێك لەو بەڵگە و نووسراوانەی سەردەمی عوسمانی کە لای ماڵباتی مەحوییەوە پارێزراون[2] و ئیشیان لەسەرنەکراوە، بەشێك لە ژیانی کەسی و ڕۆڵ و هەڵوێستی مەحوی لە چاوی ئەو بەڵگەنامانەوە نیشان بدات. توێژینەوەکە بەسەر چەند سەرەبابەتێك دابەشکراوە، لەوانە (تەمومژیی ژیانی مەحوی لە چاوی شیعرەکانییەوە، لە ئەرشیڤخانەی عوسمانیدا چەند مەحوی هەن؟ **ڕەوشی مەعریفی شاری سلێمانی لە سەردەمی ژیانی مەحویدا**، مەحوی و خەسڵەتەکانی لە بەڵگەنامەکانی عوسمانیدا، **سەبارەت بە خانەقاکەی مەحوی و دروستکردنەکەی و دەنگدانەوەی دروستکردنەکەی لە ڕۆژنامەیەکی عوسمانی و داواکارییەکانی خانەقا، نامەی کاربەدەستێکی عوسمانی بۆ مەحوی، خەونێکی مەحوی، مەحوییەکی نەقشبەندی و بەرگریکردنێك لە قادرییان**، مەحوی لە بەرگی فریادڕەسیی مەعنەویی عوسمانییەکان و خەونێکی مەحوی و مەحوی وەك شاعیر لە سەردەمی عوسمانیدا...) لە وەرگێڕان و شرۆڤەی بەڵگەنامەکانەوە هەوڵدراوە بە گوێرەی توانا بە سەرچاوەی دیکە بەشێك لە زانیارییەکان پشتڕاستبکرێنەوە.

لێرەدا جەخت لەوە دەکەینەوە، هەر وەك چۆن چەند بەڵگەنامەیەك لە ئەرشیڤخانە نەکەوتونەتە بەرچاوی ئێمە، کەچی لە لای بنەماڵەی مەحوییەوە هەبوون، بە تایبەتی تەلەگرافنامەکان، ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە بەڵگەی دیکە سەبارەت بە مەحوی و هەندێك شاعیر و زانای دیکەی کورد لە ئەرشیڤخانەی عوسمانیدا هەبن و یان لە ماوەی دادێ پۆلین بکرێن و بخرێنە بەر دەستی خوێنەران، ئومێد دەکەین ڕۆژێك بێت کەسانی دیکە بە بەڵگەی زیاتر سەبارەت بە مەحوی چاومان ڕۆناك بکەنەوە و بەردێکی دیکە بخەنە سەر دیواری مێژووی ئەدەبیی کوردیمان.[3]

1.تەمومژیی ژیانی مەحوی لە چاوی شیعرەکانییەوە

مەحوی ئەگەرچی لەناو شاعیرانی کلاسیکی ناوچەی سلێمانی لە دوای نالی بە سی ساڵ کۆچی دوایی دەکات، بەڵام زانیاری زۆر کەم سەبارەت بە ژیانی ناوبراو دەبینرێت، لەوەشدا بەشێکی ناوەڕۆکی شیعرەکان کراونەتە پێوەر بۆ نەزانینی ئەو لایەنە نادیارانەی ژیانی شاعیر، چونکە سرووشتی شیعرەکانی مەحوی کەمتر جوگرافی

[1] پێش کەمتر لە ساڵێك یەکەم کاری بەندە لەو چوارچێوەیەدا توێژینەوەی (نالی لە بەڵگەنامەکانی عوسمانی دا) بوو.
[2] ئەو بەڵگانەی کە لای بنەماڵەی مەحوی پارێزراون، لەگەڵ دەستخەتی دیوانەکە و بەڵگەی دیکەی بنەماڵەیان لەسەر ماڵپەرێکی تایبەتییان داناون بە ناوی ماڵپەری مەحوی http://www.mahwi.com، ئەمەش جێگەی سوپاس و پێزانینە.
[3] بۆ جیاکردنەوەی بەڵگەی ئەرشیڤخانەی عوسمانی و بەڵگە فەرمییەکانی بنەماڵەی مەحوی، بۆ یەکەمیان کۆدی ئەرشیڤخانە وەك سەرچاوە حسێبی بۆ دەکرێت و بۆ دووەمیشیان ماڵپەری مەحوی دادەنرێت.

Kadim Akademi SBD

گۆڕین و ڕووداوی مێژوویی تێدایە کە بە ژیانی خودی ناوبراوەوە پەیوەست بن، بۆیە زۆر جار ئەمە سەریکێشاوەتە سەر ئەوەی کە بۆچوونی جودا جودا سەبارەت بە ژیانی تایبەتی شاعیرەوە بێنە کایەوە و بێگومان ئەگەر بەشێك لە ژیانی ڕوون بووبا، کەمتر تەفسیر و تەئویلی جیاواز بۆ ژیانی تایبەتی ئەو دەکرا.

دەتوانین تەمومژیی ژیانی مەحوی لە چەند خاڵێکەوە چڕبکەینەوە:

یەکەم: بە تەنیا وەرگرتنی شیعرەکانی مەحوی بۆ قسەلەسەرکردنی ژیانەکەی و یان کردنە پێوەری شیعرەکان بۆ زانینی ژیان و ڕوانینەکانی، هەموو جارێ نابنە پێوەری ڕاست و دروست، چونکە بە تەنیا لە گۆشەنیگای شیعرەکانەوە زۆر جاران مەحوی وەك کەسێکی خەڵوەتکێشی دابڕاو لە کۆمەڵگە نیشان دەدات.

دووەم: مێژووی نووسینی زۆربەی شیعرەکانی مەحوی دیار نییە، بۆیە سەیرکردنی هەموو شیعرەکان لە یەك گۆشەنیگا و یان خستنە ناو تەرازوویەکی شیعرەکانی تەمومژییەك دێنێتە کایەوە، بەوەی ڕەنگە هەندێ لە شیعرەکانی هی پێش کۆچی دوایی بن و ئەو کات وێنای کەسێتیی مەحوی وەك پیرێکی ناو خەڵوەت نیشان دەدرێت و هەموو ئەو شیعرانەیشی کە جوڵە و بزاوت و لڤین و سۆزێکی بەهێز و گەنجانەی تێدایە ڕەنگە بکەونە سەرەتای تەمەنی یان سەردەمی کامڵ بوونی تەمەنی شاعیر.

سێیەم: بە چاویلکەی ئایدۆلۆجیا تەماشاکردنی مەحوی و شیعرەکانی، ئاڵۆزییەك دروست دەکات کە هەر کەسە و لە چاویلکەی خۆیەوە بە زۆر دەیەوێت مەحوی لە ئایدۆلۆجیاکەی نزیك بکاتەوە، ئەمەش لە بابەتیبوون دوور دەکەوێتەوە و بواری ئاڵۆزبوونی زانیارییەکانی سەر ژیانی شاعیر زیاتر خۆش دەبێت.

بۆیە ئەم توێژینەوەیە ئامانجی ئەوە نییە لە ڕێی ئەو کۆمەڵە زانیارییەی ناو ئەو بەڵگەنامانەوە ئاسانتر لە دەقی مەحوی تێبگەین، بەڵکو ڕەنگە بەشێك لەو وێنایەی خوێنەر و ڕەخنەگری کورد بۆ مەحوی هەیەتی بگۆڕێت، بەوەی مەحوی لێرەدا وەك شێخێك، وەك خواپەرستێك، وەك پیاوێکی ڕێزلێگیراوی ناو دەوڵەتی عوسمانی، وەك کەسایەتییەکی کۆمەڵایەتی و تەنانەت وەك هەر وەڵاتییەکی ئاسایی دەبینرێت و دەکرێت بە تەنیا لە ڕێی دەقەکانەوە وێنا و جیهانبینیی مەحوییش بە شێوەیەکی دیکە ببیندرێت.

2. ڕەوشی مەعریفی شاری سلێمانی لە سەردەمی ژیانی مەحویدا

هەڵکەوتنی مەحوی وەك زانایەك و شاعیرێك هەر تەنیا بنەماڵەکەی نەبووە، بەڵکو شاری سلێمانی لە ڕووی مەعریفییەوە و لە کەشی زانستدا لە سەدەی نۆزدەدا زۆر لە پێش شارەکانی ترەوە بووە، هەر ئەم پێشکەوتنەی بواری زانستیش بووە کەسایەتییەکانی سلێمانی ڕۆڵێکی دیاریان هەبووە چ لەناو دەوڵەت و چ لە پایتەختی عوسمانییەکانەوە، دەتوانین گرنگترین ئەو هۆکارانە لەم خاڵانەی خوارەوە کورتبکەینەوە:

1-بابانەکان لە سەردەمی خۆیاندا بایەخیان بە بوارە مەعریفییەکە داوە وەك دەستەڵاتدار و وەك بنەماڵەش کە ئاوارەبوون لە ئەستەنبوڵ کەسایەتیی دیار و کاریگەر بوون، لەوانە وێرای کەسایەتییە سیاسییەکان، کەسایەتیی ڕۆشنبیری و زانستی وەك عەبدولرەحمان ناجیم و مەولانازادە ڕەفعەتی سەرنووسەری ڕۆژنامەی سەربەستی و چەندانی تر ڕۆڵی خۆیان گێڕاوە.

2- تەریقەتی قادری و نەقشبەندی زیاتر لەناو سلێمانیدا بناغەیان دانا و بارودۆخی زانستییان بەرەو پێش برد و لەو نێوانەشدا بنەماڵەی شێخ مارفی نۆدی زۆرترین جێ دەستیان لە زۆر بواری جۆراوجۆر لەلای عوسمانییەکانەوە دیارە و وەك چۆن مەحوی لەلایەن سوڵتانی عوسمانییەوە ڕێزی لێنراوە لەو بنەماڵەیەش بە دوو فەرمانی جیاواز و لە دوو ڕێکەوتی جیاوازدا (شێخ سەعید ئەفەندیی نەوەی کاك ئەحمەدی شێخ لە ساڵی 1318دا بێ ئەوەی هیچ پلەیەکی مەئمووریيەتی هەبێ ڕوتبەی دەدرێتێ)[4] و هەروەها (سەیدمستەفا ئەفەندی نەوەی کاك ئەحمەدی شێخیش لە 22ی شەووالی 1319 کە پلەی نەقیبولئەشراف و قائیمقامی سلێمانی بووە ڕوتبە لە بابی عالییەوە وەردەگرێت و سەید مەعروف ئەفەندی نەوەی کاك ئەحمەدی شێخ بێ ئەوەی هیچ پۆستێکی هەبێت لە ساڵی 1319 ڕوتبەی دەدرێتێ)[5] و لە ساڵنامەی عوسمانیشدا بە ڕەسمی لە لیستی ڕێزلێگیراوان ناویان دێت.

3- بێ ئەوەی دەوروبەری سلێمانی حسێب بکەین، بە تەنیا ناو شاری سلێمانی لە هەموو لیوا و قەزاکانی سەر بە ویلایەتی موسڵ مەدرەسەی ئایینی زیاتر بوونە و لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدە و سەرەتای سەدەی بیستدا، واتە هێشتا مەحوی لە ژیاندا بووە، بە گوێرەی ئاماری ساڵنامەی مەعریفەتی ساڵی 1319ی کۆچی، مەدرەسەکانی ناو

---

[4] سالنامەء دولت علیە عثمانیە 1320 هجرية، دار الطباعة العامرة، در سعادت 1318، ص 91
[5] سەرچاوەی پێشوو،ص 94

Kadim Akademi SBD

سلێمانی و ژمارەی فەقێکان (ئەوانەی تۆمارکراون) تەنیا ناو سلێمانی 33 مەدرەسەی لێبووە، ئەو ڕێژە زۆرە زیاتر بووە لە هەر یەکە لە مەدرەسەکانی ناو شاری موسڵ و ئامێدی و زاخۆ و هەولێر و ڕواندز و پشدەر و کەرکوکیش. ناوی مەدرەسە و گەڕەك و ژمارەی فێرخوازەکان و ناوی مودەڕیس و خاوەنی مەدرەسەکە بەو شێوەیەی خوارەوە بووە:[6]

ژ	ناوی مەدرسە	گەڕەك	مودەڕیس	ژ. فەقێ	دروستکەری مەدرسەکە
1	خانەقای مەولانا	دەرگەزێن	مەلاموسا ئەفەندی	16	مەحموود پاشای بابان
2	باش چاوش	سەرچیمەن	حاجی مەلاڕەسوول ئەفەندی	16	عەبدولرەحمان ئاغا
3	مەلاعەلی خانەقا	سەرچیمەن	مەلامەحمود حاجی عەلی	5	مەلا عەلی نظامی
4	شێخ عەبدولکەریم	خوارتەکیە	شێخ عەبدولکەریم	7	شێخ عەبدولکەریم
5	شێخ مەعروف قەرەداغی	شێخ عبدالرحمن	شێخ ئەمین کوڕی شێخ مەعروف	10	خەڵك
6	تەکیە	تەکیە	شێخ ئیسماعیل ئەفەندی	3	حاجی بەگ
7	شێخ عەبدوڵلای ئەربیلی	شێخ عەبدولڵا	مەلا محەمەدەمین ئەفەندی	15	شێخ عەبدولا شێخ محەمەد
8	مەلا عەزیز	مەیدان	شێخ عبدالرحمن عازەبانی	5	خەڵك
9	حاجی مەحموود	سەرشەقام	مەلاقادر کوڕی مەلاعوسمان	5	حاجی مەحمودرەش
10	خانەقای مەلاعوسمان	خانەقا	مەلا ساڵح	14	مەلاعوسمان کوڕی حاجی ئیسماعیل
11	مەحمود سوورە	سەرشەقام	مەلاحوسێن	8	مەلا مەحموود سوورە
12	شێخ یوسف	سەرشەقام	شێخ ئەحمەد	11	مەلاعەلی
13	مەلاعەلی	سەرشەقام	مەلاغفوور کوڕی مەلاعەلی	6	حاجی مەحموودەرەش
14	زوبێدەخان	چوارباغ	مەلاعومەر کوڕی مەلامەحەمەد	16	زوبێدەخان
15	حاجی عەبدولرەحمان	مەیدان	حاجی ئەحمەد دهایژۆیی	8	حاجی عەبدولرەحمان بەگ

[6] سالنامه نظارت معارف عمومية، 1319 سنه هجريه سنه مخصوصدر، دار الخلافة العلية، 1319، ل 913-914

16	مزگەوتی گەورە	کانی ئەسکان	مەلا ئەحمەد شنیکی	8	ئاورەحمان پاشای بابان
17	بن تەبەق	بن تەبەق	عەبدوڵا عیرفان	7	مەلاعوسمان
18	شێخ قادر گولانی	قامیش	شیخ مستەفا کوڕی شێخ قادر	7	عەبدوڵڵا پاشا
19	مەلا گورون	کانی ئەسکان	شیخ گورون	2	عەبدوڵا پاشا
20	مزگەوتی شێخ سەلام[7]	شێخ سەلام	شێخ عەزیز	5	شێخ عەبدولسەلام
21	حاجی ئاخان	کەوثەرە	شیخ مەعروف	8	حاجی خان
22	مەحموودئاغا	سەرای	مەلامحەمەدئەمین ئەفەندی	3	مەحمود ئاغا
23	مەلا ئەحمەد هەرمنی	بن تەبەق	مەلا حاجی سالح	6	سلێمان پاشای بابان
24	نەقیب	نەقیب	سەیدئەحمەد ئەفەندی	6	نەقیبی پێشوو سەید ئەحمەدەفەندی
25	موفتی	سەید حەسەن	مەلامستەفا	3	ئاورەحمان پاشای بابان
26	شێخ عەبدولرەحیم بەرزنجی	شێخ محەمەد	سەیدمحەمەد بەرزنجی	8	سلێمان پاشای بابان
27	شێخ محەمەدی خاڵ	خانەقا	حاجی شێخ ئەمین ئەفەندی	7	سلێمان پاشا
28	حەمزەئاغا	شێخ مەعرووف	شێخ مەعرووف	5	حەمزاغا
29	شێخ ئەبوبەکر	سەرچیمەن	باباعەلی	4	شێخ عەبدولرەحمان کوڕی شێخ ئەبوبەکر
30	مزگەوتی داراغا	سەرچیمەن	حاجی ئەمین	3	محەمەدەمین داراغا
31	خەیاتییە	محەمەد سالح بەگ	مەلامحەمەد ئەحمەر	6	حاجی عەزیزخەیات
32	چاومار	جادەی سەرا	مەلاحاجی ئەمین ئەفەندی	7	مەلائەحمەد موفتی چاومار
33	شێخ ئەحمەد ئالەکی	گۆزە	مەلامەحمووود ئەصەم	2	عەزیز مەصروف

[7] ئەم مزگەوتە بە پێی دەستخەتێکی دەستخەتخانەی بەغدا لەساڵی 1319ی کۆچی لەو مزگەوتەدا نووسراوەتەوە. بڕوانە بوژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگەی دەستخەتەکانییەوە، محەمەدعەلی قەرەداغی، بەرگی دووەم، ل 41.

Kadim Akademi SBD

لێرەدا ئەگەرچی بە تەواوی و ڕوونی ناوی مەحوی و خانەقاکەی نەهاتووە، بەڵام چونکە مێژووەکە ساڵی 1319ی کۆچییە کە دەکاتە نێوان ساڵی 1900-1901ی میلادی، ئەوا بە گەڕانەوەمان بۆ دەستنووسی زانایانی کورد کە لە دەستخەتخانەی بەغدا پارێزراون، دەبینین چەند مزگەوت و مەدرەسەی دیکە هەبوونە و ناویشیان لە لیستی ئەو مەدرەسانەی عوسمانیدا نییە، تەنانەت لە یەکێك لەو دەستخەتانەدا یەکێك لە نووسەرەوەی دەستخەتەکە کە ناوی محێدینی کوڕی مەعرووفی خەڵکی سلێمانییە ئاماژە بەوە دەدات کە لە 1313ی کۆچی، واتە ساڵی 1895-1896 لە خانەقای سوڵتان عەبدولحەمید خان (خانەقای مەحوی) لە خزمەتی شێخ محەمەدی مەحوییدا کافی التجویدی فارسی نووسیوەتەوە[8].

ئەوەی گرنگە ئاماژەی پێ بدرێت کە تەنیا لەم ساڵەدا و بە شێوەی تۆمارکراو 241 فەقێ لەناو شاری سلێمانی هەبووە، بێجگە لە قوتابخانە ڕەسمییەکانی دەوڵەت وەك قوتابخانەی روشدییە و هەروەها مەدرەسەی دیکە لە ناو شاری سلێمانی و گوند و شارۆچکەی دیکەی دەوروبەر، ئەمانە هەموویان کاریگەریی ژینگەی سلێمانی نیشاندەدەن لە پێگەیشتن و دەرکەوتنی مەحوی و هاوشێوەکانی.

3. چەند مەحوی لە ئەرشیفخانەی عوسمانیدا هەن؟

بە پێی ئەو زانیاریانەی دەستمان کەوتووە، تا ئێستا ئەرشیڤخانەی عوسمانی لە نێو نزیکەی سەد ملیۆن بەڵگە، توانیویەتی سی لە سەدی بخاتە ناو تۆڕی کۆمپیوتەر و ئینتەرنێتەوە لەگەڵ ئەوەی ڕۆژانە زیاتر لە چوار سەد فەرمانبەر تەنیا کاری ئامادەکردن و پۆلینکردن و بە ئەلیکترۆنیکردنی ئەو بەڵگەنامانەیە[9]. بۆیە مەزەندە دەکرێت ڕۆژ دوای رۆژ بەڵگەی زیاتر سەبارەت بە مژاری جۆر بە جۆر بەدیاربکەون. لەو سۆنگەیەوە بە گوێرەی گەڕانمان لەو مژارانەی سەبارەت بە ژیانی "مەحوی" ی شاعیر (ئەوەی تا ئەم ساتە پێیگەیشتووین و دەشێ دواتر بەڵگەی دیکە بەدەربکەون) دەرکەوت، کە دوو مەحوی هەن[10] و هەردووکیشیان ناویان محەمەد و نازناویان مەحوی یە، ئەگەر لەبەر ناوهێنانی ساڵ و شوێن (سلێمانی، ویلایەتی موسڵ) و تەریقەت و خەسڵەتەکانی مەحویی کورد نەبێت، ئەوا ئاسان نییە جیابکرێنەوە.

مەحوییەکەی تر کە ئێمە نەمانخستە ناو ئەم لێکۆڵینەوەیە، چونکە گومانمان هەبوو کە کورد بێت، بە هۆی ئەوەی بەڵگەکە باسی هەبوونی پارچە زەوییەکی مەحویی دەکات لە ناوچەی پاشالیمانی و ئیالەتی[11] ئەردەك، گوایە حەزی لەو پارچە زەوییە نەماوە و داوا دەکات لە هەمان ناوچە بۆی بە زەوییەکی دیکە بگۆڕن و لە ژێرەوەش ناو و ئیمزای (محەمەد مەحوی) داندراوە. ئەو ناوچەیەش دەکەوێتە باشووری دەریای مەڕمەڕە و ڕێی تێناچێت مەحوی لەوێ ژیابێت، چونکە لە بەڵگەکەدا دەڵێت دوای خزمەتکردنی زەوییەکە بۆ ماوەی چەند ساڵ کەیفی لەسەر چووە و داوای گۆڕینی دەکات.[12]

4. مەحوی و خەسڵەتەکانی لە بەڵگەنامەکانی عوسمانیدا

ئەگەرچی مەحوی زیاتر وەك شاعیر نیشانی خوێنەران و ئەدەب دۆستان دراوە و پلە و پایە و وەسف و ستایشەکانی خەڵکی تر بۆ مەحوی کەمتر بە گوێی خوێنەری کورددا دراوە. هەر زوو عەلائەدین سجادی لە "مێژووی ئەدەبی کوردی"دا پێش ئەوەی مەحویمان وەك شاعیر پێ بناسێنێت، بەشێك لە خەسڵەت و دیمەنێکی شێوەکەیمان نیشان دەدا کە (پیاوێکی باڵابەرز و کەڵەگەت، سۆر و سپی و چاو گەورە و ڕیشێکی درێژی پێوەبوو،

[8] بوژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگەی دەستخەتەکانییەوە، محەمەد عەلی قەرەداغی، بەرگی چوارەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی دار الخنساء، بەغدا، 2002، ل 23.

[9] چاوپێکەوتن لەگەڵ عەبدوڵڵا دەمیر فەرمانبەری فەرمانگەی ئەرشیڤخانەلا عوسمانی لە ئیستەنبوڵ لە ڕێکەوتی 2016/11/19دا.

[10] ئەمە بە گوێرەی ئەو بەڵگانەی کە ئێمە بە چاوی خۆمان دیون، ئەگەرنا لە ناوی تۆمارەکانی ئەرشیڤخانەی عوسمانیدا مەحوی دیکە بەرچاودەکەون، بەڵام ئێمە دەستمان پێیان نەگەیشتن، ئەوانیش بریتین لە مەحوی ئەحمەد چەلەبی (-1678) و مەحوی چەلەبی (؟-1595) و مەحوی ئەفەندی (؟-1737) و مەحوی حەسەن ئەفەندی (1854-1822) و مەحوی عیسا ئەفەندی (؟-1715). بڕوانە:
Mehmed Süreyya, Sicil-i Osmanî, C. 3, İstanbul, 1996, s. 929.

[11] **ئەیالە، ئیالات:** گەورەترین دابەشکارییە لە پەیکەری ئیداری و کارگێری دەوڵەتی عوسمانی، خودی دەوڵەت لە ڕووی کارگێڕییەوە دابەشی سەر چەند ئەیالەتێك دەکرا، ئەیالەتەکانیش دابەشی سەر چەند سنجاق و سنجاقیش دابەشی سەر قەزا و قەزاش دابەشی سەر ناحیەکان و ناحیەش دابەشی سەر گوندەکان دەکران. ئەو کەسەی سەرپەرشتی ئەیالەتی دەکرد لە دەوڵەتی عوسمانیدا سەرەتا نازناویان ئەمیری ئەمیران (أمیر الامراء) بوون، پاش سەدەی شەشی میلادی بوونە وەزیر، کە ئەمانە نوێنەرایەتی خودی سوڵتانیان دەکرد و هەردوو دەسەڵاتی سەربازی و دەستەڵاتی کارگێڕی ئەیالەتەکەیان لەبن دەستدا بوو. لە چەند حالەتێکی قەزایی بترازێ، هەموو دەسەڵاتەکانی لەبن دەستی خۆی بوو. بڕوانە (المعجم الموسوعی للمصطلحات العثمانیة التاریخیة، د.سهیل صابان، الریاض 2000).

[12] بۆ زیاتر زانیاری لەم بارەوە بڕوانە:
MVL_00394_00063_001_001.

Kadim Akademi SBD

به نەرمی و لەسەرخۆ قسەی کردووە. مێزەری سپی کوردانەی لەسەر ناوە و کەوا و سەڵتە و جو بەی لەبەر کردووە. لە دەوری ئاخردا ژوورێکی لە خانەقاکەی خۆی بۆ خۆی تەرخان کردووە لەوێدا وەختی کردووە بە سێ بەشەوە، بەشێکی بۆ دەرزوتنەوە، بەشێکی بۆ دانیشتن لەگەڵ مەردما و ئامۆژگاری کردنیان لەباری شێخایەتی، بەشێکیشی بۆ نوێژ و زیکر و فیکر. لە سەرەتای ژیانیشەوە زۆرتر حەزی بە گۆشەگیری و تێکەڵاونەبوون کردووە و لای وابووە کە سووسەی نەسیمی مەعنەویات لەم سووچەوە دەست ئەکەوێ. کە ماوەیەك ماوەتەوە و بۆنی هیچی نەکردووە، کەوتۆتە سەر ئەو باوەڕە کە تا جۆش و خورۆشێکی نەبێ ناگاتە رووی ئازیزان.)[13] سجادی چ بە خەیاڵ بێت یان لە خەڵك بیستن بێت تا ڕادەیەك وەسفی مەحوی کردووە و وەك شێخێك لە سووچی مزگەوتێکدا باسی دەکات و دواتر شیعرەکانی شەن و کەو دەکات و لە ڕوانگەی خۆیەوە بەشێکیان شی دەکاتەوە.

کە ئەو چەند بەڵگەنامانەی ئەرشیڤخانەی عوسمانی تەماشا دەکەین، بە هیچ شێوەیەك بە لای شاعیربوونی مەحویدا ناچن و چەند خەسڵەتێکی ئەرێنی و بگرە بە پەسن و پێداهەڵگوتنیشەوە مەحویمان پێ دەناسێنن. بە خەسلەتەکانی (خاوەن فەزیلەت، خاوەن تەریقەت، زاهید، تەقوادار، کەسێکی بە وەرع، ناودار و جێی ڕێز لەناو خەڵکی، لە مەشایخانی نەقشبەندی، زانا، بە مەعنەوییەت، ئەفەندی[14]، چاکەخواز و صالح....) دەگاتە ئەوەی کاربەدەستانی پایەبەرزی دەوڵەتی عوسمانی بە حەزرەت و شێخ و هەروەها بە سەروەر، مەولانا، بوونەخاکی بەر پێی مەحوی، بە هەزار لێوی ئەدەب و ئیشتیاقەوە دوو دەستی موبارەکی مەحوی ماچ کردن، تاجی سەر .. بانگی بکەن[15]. هەموو ئەمانە لە پەسن و ستایش و وەسفکردنی مەحوی گوتراون.

5. سەبارەت بە خانەقاکەی مەحوی

عەللامە مەلا محەمەدی قزلجی لە نووسراوەکەی خۆیدا بە ناوی (التعریف بمساجد السلیمانیة ومدارسها الدینیة) سەبارەت بەو خانەقایە دەنووسێت: حاجی مەلامحەمەدی مەحوی لە پەیڕەوانی تەریقەتی نەقشبەندی و گۆشەگیر بوو لە مزگەوتە بچوکەکەی خۆیدا، پاشان داوای لە سوڵتان عەبدولحەمید خانی عوسمانی کرد هاوکاریی بکات بۆ نۆژەنکردنەوەی مزگەوتەکەی، ئەویش هەزار لیرەی زێری بۆ نارد و بە جوانترین شێوە نۆژەنی کردەوە و گەورەی کرد و تا ئێستاش بە دەستی منداڵ و بنەماڵەکەیەتی.[16] سەبارەت بە ساڵی نۆژەنکردنەوەکەشی، (ساڵی 1891 تازەکراوەتەوە، بووە بە خانەقا و ئیمام و مودەڕیسەکانی بریتی بوون لە:

1-حاجی مەلامحەمەدی (مەحوی)
2-حاجی مەلا عومەر کوڕی (مەحوی)
3-مەلاخالیدی کوڕی مەلا موحەممەدی مەحوی
4-مەلائەسعەدی کوری مەلاخالیدی مەحوی)[17] .

1.5. دروستکردنی خانەقاکەی مەحوی

دوای **ڕەزامەندی نواندنی** سوڵتان عەبدولحەمید بۆ دروستکردنی خانەقایەك بۆ دەرسدانەوە و ڕاگرتنی فەقێ و زیکر و خواپەرستی و یارمەتیدانی هەژاران، مەحوی سوپاسنامەیەك لە شێوەی دوعا پێشکەشی سوڵتان دەکات و بە گوێرەی گوتەی نەوەیەکی مەحوی، ناوبراو لە ئاهەنگی کردنەوەی خانەقاکەدا خوێندویەتیەوە:

[13] مێژووی ئەدەبی کوردی، عەلائەدین سەجادی، چاپخانەی معارف، 1952، ل329

[14] **ئەفەندی:** وشەیەکی ڕۆمانی-بیزەنتی-یە، لە سەردەمی سەلاجیقەکانەوە هاتۆتە ناو زمانی تورکی، لە دەیەی دووەمی سەدەی پازدەی زایینی لەلایەن عوسمانییەکانەوە بۆ کەسانی ڕۆشنبیر و فێرخواز بەکاردەهات، وابوو لە ناو تورکەکاندا جێگەی وشەی چەلەبیی هاوشێوەی گرتەوە. پاشان بووە نازناوێك بۆ توێژێکی دیاریکراوی ناو عوسمانییەکان کە ئەوانیش زانایان بوون، پاشان بووە نازناوی ڕەسمیی ئەمیرەکان دوای ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەی زایینی. بڕوانە (المعجم الموسوعی للمصطلحات العثمانیة التاریخیة)
دەگوترێت عوسمانییەکان لە سەدەی نۆیەمی کۆچی (پازدەی زایینی) بۆ کەسانی ڕۆشنبیر و ئەو کەسانەی خاوەن پەروەردەیەکی بەرز و جوانن بەکاریانهێناوە، پاشان بۆ زانایان و هەندێك لە پیاوانی دەوڵەت بەکارهات و دواتر بووە نازناوی ڕەسمی ئەمیرەکانی عوسمانی و گەورە زانایانی دەوڵەت، هەروا بێتەوە بۆ ئەو ئەفسەرانەی پلەی ملازمیان هەبوو تا دەگەیشتە پلەی بەکباشی (Binbaşı) بەکاردەهات، هەروەك قوتابیانی قوتابخانە سەربازییەکانیش بە ڕەسمی ئەم وشەیەیان بەکاردەهێنا، پاشان لە فەرمانگەی نازناوە ڕەسمییەکانی تورکیا بە یاسای ژمارە 2590 لە ساڵی 1924 بەکارهێنانی ئەم وشەیە هەڵوەشێنرایەوە. بڕوانە (المعجم الموسوعی للمصطلحات العثمانیة التاریخیة).

[15] بۆ بینینی ئەو پەیڤە پەسنئامێزانە بڕوانە دەقی وەرگێڕدراوی بەڵگەکانی ناو ئەم لێکۆلینەوەیە.

[16] فی رحاب اقلام وشخصیات کردیة، قدم له وراجعه وعلق علیه محمد علی القرداغی، منشورات بنکەی ژین، السلیمانیة، 2007بغداد، 2001، ص 51

[17] شاری سلێمانی، ئەکرەمی مەحموودی سالحی رەشە، بەرگی یەکەم، چاپی دووەم، دەزگای رۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی، 1987، ل124

Kadim Akademi SBD

"وێنەی خوتبەیەك کە لە شێوەی دوعادا لە لایەنی مەرحووم باپیرم (مەحوی)یەوە دانراوە و نووسراوە بۆ سوڵتان عەبدولحەمید بە بۆنەی دروستکردن و تەواوبوونی خانەقای مەحوی، کە بە ئەمری سوڵتان بۆی دروستکرا، وە هەر وەکو لە کەسانی ڕاستگۆم بیستووە لە ڕۆژی حەفلەی ئیفتیتاح دا مەحوی خۆی ئەو خوتبەیەی خوێندبووەوە."[18]

مەحوی خوتبە یان دوعانامەکەی ناو ناوە (هذا الحزب المسمی بالحرز الحمیدیة) کە لە ناوونیشانەکەیەوە ناوی عەبدولحەمیدی تێکردووە و دواتریش لەناو بەڵگەکاندا بە دەرگا یان خانەقای حەمیدییە ناسراوە و لە دوعانامەکەدا پاش داواکردن لە خوای گەورە و تەوەسسول کردن بە پێغەمبەر و دوعای دەوامی و بەردەوامی بۆ خەلیفەی پێغەمبەر (سولتان عەبدولحەمید) و تەمەنی و موڵك و ڕۆڵە و کەس و کاری و پاشان بە زنجیرە دوعایەکی پڕ لە ڕەوانبێژییانە بە زمانی عەرەبی پەسنی دەدا و هیوای سەرکەوتن بۆ خۆی و ئوممەتەکەی دەخوازێت و دواتریش داوا لە خوا دەکات کە ئەو دوعایانەی کردویەتی قبوڵی بکات و لە کۆتاییشدا وەك عادەتی نووسەرانی کۆن خۆی بە بەندەیەکی لاواز نیشان داوە و ناوی خۆیشی بە دوعاگۆ: محەمەد مەحوی خالیدی هێناوە. ئەمەش دەقی دوعانامەکەیە:

هذا الحزب المُسمَّى بالحِرز الحميدية

بسم الله الرحمن الرحيم

اللَّهمَّ إنِّي أسئلُك باسْمك الأعْظم وأتوسَّل إليك بجاه حبيبك الأكرم- صلى الله عليه وسلم-، أن تُقيمَ شعائرَ الإسلام وتُديم شرائعَ سيِّدِ الأنام- عليه الصلواة والسلام- ما دامتِ السَّمواتُ والأرضُ بدوام أيَّام دولةِ ظلِّ اللهِ الظليلِ فى الأرض خليفةِ رسولِ الملكِ المجيدِ مولانا السُّلطانِ الغازي عبد الحميد أدامَ اللهُ بَقاهُ ابنُ السلطان الغازي عبدالمجيد طيَّب اللهُ ثراه بحُرمة ديمومية، فإنَّ لله ما فى السَّموات وما فى الأرض وكان الله غنيَّاً حميداً، وبارك اللَّهمَّ في عُمُرِهِ ودينه ومُلكِه وولده وأهله ببركة رحمة الله وبركاته عليكم أهلَ البيت إنَّه حميد مجيد.

ونَوِّرْ يا نورُ النُّور باطنَه بأنوار الإيمان والإحسان والعرفان وظاهِرَهُ بنور ظهُور لتُخرِج الناسَ من الظلمات إلى النور بإذن ربِّهم إلى صراط العزيز الحميد، واغْنِهِ يا غنيُّ بفظلك العظيم عمَّن سواك واجعله مظهرا لأنوار آثاره فإنَّ اللهَ لغنيٌّ حميد، وسَخِّر له يا مُسخَّر القلوب جميعَ الخلايق حتَّى يقوموا بشكره ويخضعوا لأمره بحكم هدايته وهُدوا إلى الطَّيِّب من القول وهُدوا إلى صراط الحميد، واحفظْهُ يا خَير الحافظين من شرور الأنفس والأعين الرديَّة ومن كافة البليَّة السَّماوية والأرضية بالقوَّة المَطوِيَّة في قول له ما في السموات وما في الأرض وإنَّ الله هو الغنيُّ الحميد، وأعِنْهُ يا خيرَ المعين على تقوية الدين وتلطيف أرباب الفضل والكمال وتشتيت شَمْل أصحاب الكفر والضلال بتجلِّي حقيقة ومن يشكر فإنَّما يشكرُ لنفسه ومن كفر فإنَّ الله غنيٌّ حميد وأمِدْهُ يا مُمَدِّدُ بالإمداد من السماء وهيِّء له الأسباب في الأرض لإصلاح المُلك والدولة بعزَّة لله ما فى السموات والأرض إنَّ الله هو الغنيُّ الحميد ووفِّقْهُ يا موفِّقُ لإعلاء كلمة الحقِّ والاعتناء بنشر الدين وهداية الخلق بحقِّ حقيقة الذي أنزل إليك من ربك هو الحقُّ ويهدي إلى صراط العزيز الحميد، وذَلِّل له يا مذلِّلَ أعناق الأكاسرة والجبابرة والفراعنة وأصحاب الملاعنة غايةَ الذُلِّ والافتقار فى كمال ظهورِ آثار يا أيها الناس أنتم الفقراء إلى الله والله هو الغنيُّ الحميد.

وادْفَعْ عنه يا دافعَ البلايا ما لا يَليق بشأنه وحُسنه عمَّا شان من الزلل في القول والعمل ب....[19] لا يأتيه الباطل من بين يَدَيْه ولا من خلفه تنزيلٌ من حكيم حميد. وأدِمْ يا دائمَ النِّعم على البريَّة ظلالَ عدله ورأفَته وزُلال نواله ونِعمته بدوام نزول رحمة وهو الذى ينزِّل الغيثَ من بعد ما قَنَطُوا ويُنْشِرُ رحمته وهو الولي الحميد. وألْقِ يا شديدَ البطش من هيبته الهيبة والرَّوعَ والدهشة على قلوب الكَفرة والفَجرة والبُغات بتشديدِ تهديدِ ومن يتولَّ فإنَّ الله هو الغنيّ الحميد، وأيِّدْهُ يا مُؤيِّدُ بالنَّصر والظَفَر والغلبة على الأعداء بعظمة كبرياء واستغنى اللهُ واللهُ غنيٌّ حميد، وأصلِحْ له يا قيُّومُ شُؤونَه كيلا يُشاهدُ المُخالفُ

والمُعانِدُ والحاسِدُ منه إلا المَحاسنَ والمعاليَ والمَكارم بصلاح حال الذين قلت في شأنهم وما نَقمُوا منهم إلا أن يؤمنوا بالله العزيز الحميد، اللهمَّ يا غنيُّ يا حميدُ يا ذا العرش المجيد يا فَعَّالاً لِما يريد نَسألُك بأسرار هذه الآيات أن تتقبَّل منَّا هذه الدعوات وأن تجيبها أسرع إجابةٍ في أقرب الأوقات وصلِّ على محمد النبيِّ وأزواجَه أمَّهاتِ المؤمنين وذُرِيَّتَهُ وأهلَ بيته كما صلَّيت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم في العالمين إنَّك حميد مجيد.

وأنا العبد الضعيف المُتصدَّى لتأليف هذا الحزب الشريف الراجي من الملك اللَّطيف الإجابة والتَّقبُل لِما أودِع فيه من الأدعية الخيرية بجاه خيرِ الرُّسل .

الداعي محمد محوى الخالدي

---

[18] بڕوانە ماڵپەڕی مەحوی

[19] ئەم وشەیە باش نەخوێندرایەوە

Kadim Akademi SBD

2.5. دەنگدانەوەی دروستکردنی خانەقاکەی مەحوی لە رۆژنامەیەکی عوسمانیدا

لە سێیەم لاپەڕەی ژمارە دووەمی رۆژنامەی ئیقدام[20] ی رۆژی 1897/12/6 هەواڵێکی لە ویلایەتی موسلەوە گواستوتەوە، کە خانەقای شێخ عوسمان بالخی لە سلێمانی لەسەر حیسابی گەنجینەی دەوڵەتەوە لە ساڵی رابردووەوە نۆژەنکراوەتەوە و بەو بۆنەوە شێخ و خەڵك بە گشتی دوعا بۆ خەلیفە دەکەن و دوعا دەکەن کە خودا خەلیفەی زیللولا (سێبەری خوا)یان بۆ بهێڵێتەوە. دواتر ئەم هەواڵە لەناو لێکۆڵینەوەیەکی تێزی ماستەریشدا لەسەر ئەو رۆژنامەیە لە شوباتی 2017 جارێکی دیکە ئاماژەی پێدراوە[21].

لەم بەڵگەوە دەردەکەوێت خانەقاکە لە ساڵی 1891 نۆژەن نەکراوەتەوە و هەروەها دوای چوونی مەحوی بۆ لای سوڵتان لە ساڵی 1883 دروست نەکراوە، بەڵکو ئەگەر بە دوو ساڵ دروستکرابێت، ئەوا دەوروبەری ساڵی 1895 و 1896 ڕەنگە تەواوبووبێت. هەر وەك دەستخەتەکەی بەغداش ئاماژەی بەو ساڵە داوە کە لێی خوێندووە. بەڵام هیچیان کت و مت ئاماژەیان پێنەداوە.

3.5 خانەقای مەحوی داوای هاوکاری دەکات

دوای سێ ساڵ لە دروستکردنی خانەقاکەی مەحوی، یادداشتنامەیەك لە ڕێکەوتی 15ی تەمموزی ساڵی 1315ی ڕۆمی کە دەکاتە 27ی تەمموزی ساڵی 1899 بۆ ئەنجومەنی ویلایەتی موسڵ دەنێردرێت و دیارە ئەو شوێنانەی کەوتونەتە سەر سنووری ئێران بە لای دەوڵەتی عوسمانییەوە شوێنی ستراتیژی و گرنگ بوونە و بۆ هەموو ئەو مەدرەسە و خانەقایانەی کە شوێنی دەرسدانەوە و زانست و زانیاری بوونە، ئەوەیان بە بەرژەوەندی زانیوە کە قووت و زاد و زەخیرەیان بۆ دابین بکرێت. بۆیە هەم پەسنی مەحوی دراوە وەك کەسێکی زاهید و تەقوادار و هەم تەماشای پێگەی مەحوی کراوە کە لە ناو خەڵکیدا کەسێکی بە شەرەف و خاوەن فەزیلەتە. دیارە وا ئیفادە کراوە کە خواردن و زادی خانەقاکە بەشی مێوانان و ئەو کەسانە ناکات کە لەوێ دەمێننەوە، بۆیە پێشنیازی ئەوە کراوە کە زەکاتی گوندی سورگا[22]ی سەر بە ناحیەی سەرچناری ڕۆژئاوا بڕەکەی سێ هەزار قرووشە پێشتر لەلایەن نامیق پاشا[23]وە دەدرایە محەمەد بەگی کوڕی عوسمان پاشازادە و دوای مردنی ئەو شوێنی زەکاتەکە بە بەتاڵی ماوەتەوە و پێشنیاز ئەوەیە کە هەتا مەحوی لە ژیاندا بێت بۆ ئەوی تەرخان بکەن.

جا دوای نامەناردنی وەزارەتی ناوخۆ بۆ بابی عالی و پاشان ئاگادارکردنەوەی ویلایەتی موسڵ، دواجار بابی عالی بە دەم داواکەی خانەقای مەحوی دێت و ئاماژە بەوە دەدات کە پێشتر بڕی چوارسەد قرووش بۆ خانەقای مەحوی تەرخان کرابوو، لەسەر ئەنجومەنی ویلایەتی موسڵ پێویستە لە بودجەی خۆیان هاوکاری خانەقاکە بکەن و چی پێویستە بۆیان بکەن و لەو ڕووەوە نووسراو بۆ بابی عالی بنێرن. سەرەتا نووسراوەکەی وەزارەتی ناوخۆ بۆ ویلایەتی موسل و بابی عالی نێردراوە، کە پوختەکەی بەو شێوەیەی خوارەوەیە:

لە سنجاقی[24] سلێمانیی بە هاوکاری پادشا و گەنجینەی تایبەتی پادشاییەوە خانەقای شەریفی نەقشبەندی هاتبووە ئاواکردن. خەلیفەی ئەو خانەقایەش مەحوی ئەفەندی زاتێکی زاهید و تەقوادارە و بۆ ئەو خزمەتانەی پادشا

[20] رۆژنامەی ئیقدام (1894-1928) رۆژنامەیەکی ڕۆژانەی سیاسی زانستی بوو، یەکەم ژمارەی لە رۆژی 1ی موحەرەمی ساڵی 1312ی کۆچی، کە دەکاتە 5ی تەمموزی سالی 1894ی میلادی چاپکراوە. لە 8ی ئاداری ساڵی 1910 گەیشتە 5857 ژمارە. خاوەنەکەی ناوی ئەحمەد جەودەت بوو کە لە ساڵی 1935 کۆچی دوایی کردووە. لە سەردەمی سوڵتان عەبدولحەمیددا تیراژی ئەم رۆژنامەیە دەگەیشتە 15 هەزار و لە سەردەمی مەشروتییەتیشدا ڕێژەکەی بۆ چل هەزار بەرزبوویەوە. بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە:
Nesim Yazıcı, *İkdam,* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 22, s. 24.

[21] بۆ زیاتر زانیاری لەو بارەوە بڕوانە:
Veysel AKTO, *Sultan II. Abdulhamid Döneminde İkdam Gazatesi ve islamcılık (1897-1899)*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2017, s. 72.

[22] لە کتێبەکەی عباس العزاوی و لە نەخشەی دارشتنی تازەی ناحیەکانەوە، گوندی (سورگای سفلی) سەر بە ناحیەی سووررداشە، کە پێمان وایە خۆیەتی. (بڕوانە شهرزور السليمانية اللواء والمدينة، عباس العزاوي، راجعه وعلق عليه وقدم له: محمد على القرداغى، بغداد، الطبعة الاولى، 2000، ص 60)

[23] محەمەد نامیق پاشا (1804-1892) لە یۆنان لە دایك بووە و لە ئەستەنبوڵ کۆچی دوایی کردووە، پلەکەی موشیر بووە و یەکێك بووە لە پیاوە گەورەکانی دەولەتی عوسمانی و لە دامەزرێنەرانی مەکتەبی حەربییەیە و لە ساڵی 1849 دەبێتە موشیر و سەرۆکی هەردوو لەشکری حیجاز و عێراق، دوو جار بۆتە والیی بەغداد و دوای ئەوە چەندین پۆست و پلەو پایەی دیکە لەناو دەولەتی عوسمانی وەردەگرێت. بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە:
Abdullah Saydam, *Namık Paşa*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 32, s. 379.

[24] سنجاق Sancak: واتا زمانییەکەی ئاڵا و لیوای تایبەتی دەوڵەتە، پاشان لەلایەن سوڵتانەوە تایبەتکرا بۆ والی یان ئەمیر، بە واتای ئەوەی سوڵتان باوەڕی و متمانەی پێ هەیە کە ئەهلی دەستەڵات و حوکمە. پاشان ئەو وشەیە گۆڕانی بەسەرداهات و بە واتای بەشێکی کارگێڕی لە بەشەکانی دەوڵەت دەحەسبێندرا. لە کۆتاییدا لە شوێنی (لیوا)ی عەرەبی بەکاردەهات وەك بەشێکی ئیداری و کارگێڕی. بەشە

Kadim Akademi SBD

کردویەتی زۆر پەسن و دوعایان دەکەن. دیارە کە خورد و خۆراکی خانەقا بەشی دەرویش و میوانان ناکات. بۆیە مەزبەتەیەك بە ژمارە 71 و لە ڕێکەوتی 15ی تەمموزی ساڵی 1315 ئیدارەی ئەنجومەنی ویلایەتی موسل ناردویەتی و دەڵێت: زەکانی سورگا کە سەر بە ناحیەی سەرچناری رۆژئاوایە[25]، زەکاتی ئەو ساڵەیان نزیکەی 3000 قرووشە و پێشتر ئەو زەکاتە دەگەیشتە دەستی محەمەد بەگی کوڕی عوسمان پاشا و ئێستاش بە بەتاڵی ماوەتەوە و ئێمە بۆ مەحوی ئەفەندی تەرخانی دەکەین. پەیداکردنی بژێوی خانەقای شەریف وەك دەستنیشانکردنی پێویستیی شەڕەف و مەرحەمەتی پادشایی تەماشا دەکرێت، لەبەرئەوەی داهاتی ئەو زەکاتە ماڵی گەنجینەی داراییە و دروست نییە کە ئێوە بدەنە خانەقا. ئەو زەکاتە دەبێت گەنجینەی دارایی وەریبگرێت. لە بەرامبەر ئەوەدا وەك بەدیلێك قووت و زاد و زەخیرە و خورد و خۆراکی خانەقا لە گەنجینەی پادشاوە بۆ هەر مانگێك 300 قڕووش تەرخان بکەن.

دواتر لە بابی عالییەوە بەو شێوەیەی خوارەوە فەرمان دەردەچێت:

بۆ ویلایەتی بە شکۆی موسڵ

محەممەد مەحوی ئەفەندی، لە شێخانی تەریقەتی پایەبڵندی نەقشبەندیی سلێمانی، بۆ قووت و زاد و زەخیرەی خانەقاکەی لە گەنجینەی پادشاییەوە مانگانە 400 قڕووش تەرخانکرابوو. جا ئیفادە دراوە کە ئەم بڕە پارەیە بەشی خانەقاکە ناکات و گرفت و تەنگەتاوی دروست دەکات. محەمەد مەحوی ئەفەندیش زاتێکی خاوەن وەرعە و لە کەسانی ساڵح و چاکەخوازانە و لەو کەسانەیە کە شایانی ڕیزگرتنە. بۆ ئەوەی ببێتە هۆی دوعاکردنی بۆ پادشا، ئەوا لە داهاتی ئەوقافی ویلایەتی موسڵەوە بڕێکی گونجاوی بۆ تەرخان بکرێت. لەو بوارەشدا بە پەلە پێویستە پارچە نووسراوێك بنووسرێت و بنێردرێت.[26]

ئەوەی لەم بەڵگانە دەفامرێتەوە ئەوەیە:

-لە هەموو بەڵگەکان مەحوی وەك کەسێکی زانا و تەقوادار و زاهید و کاریگەر لەناو خەڵك وەسف دەکرێت.

-گوندی سورگا دیارە ئەوسا سەر بە ناحیەی سەرچنار بووە و ساڵانە زەکاتی گوندەکە بۆ کاربەدەستێکی عوسمانی بووە و دوای مردنی بە هەل زانراوە پارەکە لە خانەقای مەحوی خەرج بکرێت، بەڵام یاسا ڕێگەی پێ نەداون و بۆیە ناچاربوونە ڕاستەوخۆ لە ئەوقافی موسڵەوە بڕە پارەیەکیان بۆ دابین بکرێت.

-سنجاقی سلێمانی و ئەو باژێڕانەی کە لەسەر سنووری ئێران نزیك بوونە، بەلای عوسمانییەکانەوە شوێنی ستراتیژی بوون و بە هەند وەرگیراوە کە دڵی خەڵکەکە ڕابگرن و ئاگاداری بژێوی ژیانیان بن. بێگومان ئەوەش مەترسی ئەوەی لەسەر بووە کە خەڵکەکە بەرەو دیوی ئێران کۆچ بکات، هەر وەك بەشێك لە هەمەوەندەکان کۆچیان کرد و ئەو هاوڵاتییەشی کە کێشەی لەگەڵ دەوڵەتی عوسمانی بووبایە و یان داواکراو بوایە، ئەوا بە ناچاری بەرەو سنوورەکان یان دیوی ئێران دەچوو.

6. خەونێکی مەحوی لە بەڵگەنامەیەکدا

ڕەنگە ئەم ناوونیشانەی سەرەوە بە لای خوێنەری بەڕێزەوە سەیر بێت، بەڵام بە درێژایی مێژوو خەون جێی سەرنجی دەستەڵاتداران بووە و لە چیرۆکەکانی ناو قورئانی پیرۆزیشدا جێگەی دیار و بەرچاوە، بەتایبەتی خەونی پێغەمبەران و لەو نێوانەشدا خەونی حەزرەتی ئیبراهیم و یوسف. لە لایەنی دەستەڵاتدارانیشەوە خەونی پادشای میسر و بەندییەکان لە قورئانی پیرۆزدا بە گرنگییەوە باس کراوە و ئەنجامێکی سەرسوڕهێنەریش لە چیرۆکەکەدا نیشان دەدرێت. بۆیە لە ڕوانگەی ئەو چیرۆکانەی قورئانەوە خەونی پیاوچاکان لەلای خەڵك بەگشتی و کەسانی مەزنەوە بە گرنگییەوە گوێی بۆ ڕادێرراوە.

ڕامان لەناو بەڵگەکانی عوسمانیدا نهێنی مێژوویی گەورە نیشان دەدەن، بەوەی کە سیستەمی حوکمڕانیی عوسمانییەکان بە تایبەتی لە ئاخر و ئۆخریدا زۆر کەلێن و کەلەبەری تێبووە و هەر بەرپرسە و ویستویەتی بەشی

کارگێرییەکانیش بەم شێوەیە ڕیزدەکران: ناحیە، قەزا، سنجاق، ویلایەت. لیواش کە سنجاق بوو لە پێنج قەزاوە بۆ پازدە قەزای دەگرتەوە. حاکم یان دەستەڵاتداری سنجاق پێش سەردەمی تەنزیمات واتە سالێ 1839ی زایینی، حاکمێکی سەربازی و مەدەنی بوو، بەڵام دەستی وەرنەدەدا کاروباری قەزا و دادگاوە، دوای سەردەمی تەنزیمات وەك موتەسەریف مامەڵەی دەکرد. دەگوترێت لە سەرەتای دروستبوونی دەوڵەتی عوسمانی، سنجاق یەکەیەکی سەرەکیی کارگێری بوو، بەو پێیەی دەوڵەت دابەشی سەر چەند سنجاقێك کرابوو، لە سەرووی هەموویانەوە (سنجق بکی) واتە ئەمیری لیوا. بەڵام کە سنووری دەوڵەت فراوان بوو و لیوایەکان زیاتر بوون، دەوڵەت چەند لیوایەکی کردە یەك ویلایەت. بڕوانە (المعجم الموسوعی للمصطلحات العثمانیة التاریخیة).

[25] سەرچنار هەر یەك سەرچنار بووە، دەربڕینی ڕۆژئاوا زیاتر واتای ئەوە دەگەیەنێت کە شوێنی سەرچنار دەکەوێتە ڕۆژئاوای شاری سلێمانییەوە.

[26] بڕوانە بەڵگەی ژمارە (6)

Kadim Akademi SBD

خۆی لەو جەستەیە هەڵکڕێنێت و لەو سۆنگەشەوە لەسەر بنەمای بەرژەوەندیی کاربەدەستانەوە نووسرا وی جۆراوجۆر و دژبەیەك بەرزکراونەتەوە و قازانجەکەش بەوانە گەیشتووە کە لەلایەکەوە بەرژەوەندییەك بەدەست بخەن. بۆ وێنە شێخ سەعیدی حەفید لە چەند بەڵگەیەکدا زۆر بە خراپ باسی دەکرێت و هەندێك بەڵگەش ئەو بە خراپ باسکردنە بە تۆمەتی بێ بنەما لە قەڵەم دەدەن و تۆمەتەکان دەخەنە ئەستۆی کاربەدەستێك کە ڕەنگە ویستویەتی ئەو کێشەی نێوان شێخ سەعید و کەسێکی دیکە بقۆزێتەوە و لە کەسەکەدا بەرژەوەندی بە دەست بێنێت و دواتریش واتە دوای ئەو هەموو نووسراوە دژ بەیەکانە شێخ سەعید لەلایەن سوڵتانی عوسمانییەوە ڕێزی لێ دەنرێت و خەڵات دەکرێت.[27] بۆیە مامەڵەکردنی ئێمە لەگەڵ ئەو دەستنووسانە تەنیا خستنەڕووە و ناتوانرێت بە تەواوی و کت و مت هەندێك لەو بەڵگانە گوزارشت لە کەسایەتیی شاعیر بکەن و هەر وەك چۆن بە تەواوی گوزارشتی لێ ناکرێت، بەشی ئەوەش دەمێنێتەوە کە دەگونجێ ئەو کەسایەتییە بێت، بەڵام لەبەر شپڕزەیی دۆخی حوکمڕانی ئەوسای عوسمانییەکان بۆ هیچیان پیاو ناتوانێت بڕیاری یەکلاکەرەوە بدات.

موتەسەریفی سلێمانی کە ناوی سالمە لە ڕێکەوتی 18ی حوزەیرانی 1321ی ڕۆمی کە دەکاتە ڕۆژی شەممەی 1ی تەمموزی سالی 1905 بە ناونیشانی کۆد و شیفرەیەکەوە لە سلێمانییەوە ئاماژە بەوە دەدات کە جێنشینی خانەقای حەمیدییە لە سلێمانی شێخ مەحوی، زانایەکی خاوەن فەزڵ و بە مەعنەوییەتە، زاتێکی زۆر ناودار و چاکەخوازی مەشیخەتی نەقشبەندییە. ئێوارەی ئەم هەینییە لە نێوان خەو و بێداری دا خەونێکی پڕ مزگێنی دیتوە. ئەو خەونە تایبەت و پەیوەستە بە نیعمەت دۆست (وەلییونیعمەت) ی مەزنمان کە لە هەموو کەموکوڕییەك دوورە (واتە سولتان). ئەو خەونە چۆن دیتراوە ئەگەر دەستوور و ئیزن هەبێت، بۆتانی نەقل دەکەین. بۆ ئەم مەبەستە ئەمە بە ئیرادە و فەرمانی بە شکۆی پادشایی ڕادەگەیەنین و دەستووری لێ داوادەکەین.[28]

ڕۆژی نووسینی کۆدەکە شەممەیە و واتە دوێنێ کە هەینییە و لە شەوەکەیدا مەحوی ئەو خەونەی دیوە، لەگەڵ ئەوەشدا ئەوەی بە دەرفەت زانیوە کە مەحوی پێشتر (لە ساڵانی پێشوودا) ڕێزی تایبەتی لەلای سوڵتانەوە هەبووە و تەنانەت مەقامی بابی عالی[29] داوای دوعایان لێکردووە، بۆیە موتەسەریفیش سەرەتای مزگێنییەکەیان پێدەدات و وەسفی مەحویش بە باشترین شێوە دەکات بۆ ئەوەی پێشبینی ئەوە بکرێت کە وەڵامەکە لە بابی عالی بەو شێوەیە بدرێتەوە، کە تەواوی خەونەکەیان بۆ بنووسرێتەوە و بنێردرێت و لە بەرامبەریشدا ئەوان چ مەحوی بێت یان موتەسەریف پاداشت بکەن.

7. مەحوییەکی نەقشبەندی و بەرگریکردنێك لە قادرییان

بێگومان مەحوی لە باوکییەوە ئەو ڕێچکەیەی تەریقەتی نەقشبەندی بۆ بەجێماوە و باوکیشی کە (بە مەلاعوسمانی بچوك ناسراوە لەبەرئەوە کە پاش مەرگە بووە و لەسەر وەسیەتی باوکی ناویان ناوە عوسمان. ئەم مەلا عوسمانە بچووکە کوڕی مەلا عوسمانی گەورەی باڵەخییە، کە پاش دامەزراندنی شاری سلێمانی لە باڵەخەوە هاتووەتە سلێمانی و لە جێگەی خانەقای مەحویی ئێستەدا مزگەوتێکی بچووکی کردوەتەوە و خەریکی پێش نوێژی و دەرزوتنەوە بووە تا کۆچی دوایی کردووە)[30]. پەیوەندییە بەتینەکەی بە تەریقەتی نەقشبەندی و خودی کەسایەتیی مەولاناخالیدەوە بۆ باپیری دەگەڕێتەوە واتە مەلاعوسمانی گەورە، کە ئەویش چیرۆکێکی سەرنجڕاکێشی هەیە گوایە (ئەم مەلا عوسمانی گەورە دۆستی شێخ عەبدولکەریمی بەرزنجی بووە و فەقێ خالیدی میکائیلی، کە دوایی بووە بە مەولانا خالید باوکی ناسراوی شێخ عەبدولکەریم بووە. جا شێخ عەبدولکەریم لەسەر ئەم ناسراوی و دۆستایەتییە مەولاناخالیدی هێناوە بۆ خزمەتی مەلاعوسمانی گەورەی باڵخی کە لە حەفتەیەکدا دوو دەرز یا دەرزێکی پێ بڵێ. بە کورتی لە ماوەی ژیانیدا چاودێری ئەکات.)[31] نزیکییەکە زیاتر بۆ لای باوکی مەحوی دێت بەو شێوەیە کە (دوای مردنی ئەم مەلاعوسمانە ژنەکەی کوڕێکی ئەبێ و لەسەر وەسیەتی خۆی ناوی دەنێن عوسمان و بە هەتیوی گەورە ئەبێ و ئەینێنە بەر خوێندن و لەو کاتەدا مەولاناخالید لە هیندوستانەوە بە پایەی مەشیخەتەوە دێتەوە و خەڵك ئەچن بۆ زیارەتی. مەلا عوسمانی بچووکیش کە لە تەمەنی حەوت ساڵیدا دەبێ ئەچێ

---

[27] بۆ ئەم مەبەستە بڕوانە کتێبی شەقڵاوە و خۆشناو لە بەڵگەنامەکانی عوسمانیدا، هێمن عومەر خۆشناو، بڵاوکراوەکانی ئینستیتوی کەلەپووری خۆشناوەتی، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی.

[28] بڕوانە بەڵگەی ژمارە (7)

[29] **بابی عالی Bab-ı Ali:** بارەگای سەرۆك وەزیران، یان بارەگای دەستەڵات بوو لە دەوڵەتی عوسمانی، سوڵتان محەمەدی چوارەم لە ساڵی 1654ی زایینی دروستی کرد، دواتر بە ناوی ئەو کەسە ناودەنرا کە لێی دادەنیشت، ئەویش وەزیری ئەعزەم بوو. لە سەدەی نۆزدەدا بابی عالی گرنگییەکی گەورەی هەبوو، بەتایبەتی لە سەردەمی سوڵتان عەبدولعەزیز و سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم. (بڕوانە المعجم الموسوعي للمصطلحات العثمانية التاريخية).

[30] بنەماڵەی زانیاران، مەلاعەبدولکەریمی مودەڕیس، چاپی یەکەم، چاپخانەی آنا، تەهران 1389، ل 360

[31] هەمان سەرچاوە و لاپەڕە.

Kadim Akademi SBD

بۆ زیارەتی مەولاناخالید. کاتێ ئەگاتە نزیکی مەولانا و لەو کاتەدا خەڵکێکی زۆری بە دەورەوە ئەبێ، حەزرەتی مەولانا بانگ ئەکا لە خەڵکەکە: ڕێگەی ئەو کوڕە بچکۆڵە بکەن با بێ بۆ لام. کاتێ ئەگاتە خزمەتی زۆر میهرەبانی لەگەڵدا دەنوێنێ و کڵاوەکەی سەری خۆی دائەگرێت و ئەینێتە سەر سەری عوسمانی بچووك و ئەڵێ: ڕۆڵە من قەرزاری باوکتم، ئەمەی کە کردم ئەوە قەرزەکەم دایەوە)[32].

ئێتر ئەو سەردەمەیە کە مەولاناخالید لە کوردستان نامێنێت و باوکی مەحوی پێدەگات و خوێندن تەواو دەکات و (تەمەسوك بە شێخ عوسمانی سیراجەدین ئەکا و سلووك لە تەریقەتدا پێئەگات، پاش ئەوە کە شێخ عوسمان ئەرواتەوە بۆ هەورامان، مەلا عوسمان تاقە جارێ چووە بۆ خزمەتی شێخ عوسمان، کە ئەگاتە خزمەتی شێخ ئەیکا بە خەلیفە و شارباژێر و دەوروبەری سلێمانی ئەداتە دەستی و ئەویش ئیرشادیان ئەکا و بە هەموو جۆرێ تەربیەتیان ئەکا.....مەلا محەمەدی مەحوییش لەبەرئەوە کە باوکی خەلیفەی سیراجەدین بووە خۆیشی تەمەسوك بە شێخ محەمەد بەهادینی کوڕی ئەکا)[33]. جا لەو کاتەی کە پاشماوەی ناکۆکیی نێوان قادری و نەقشییەکان لە سلێمانی و دەوروبەری هەر مابوو، مەحوی چونکە خۆی شەریعەت و تەریقەتی بەیەکەوە گرێدابوو و ئەوەی زانراوە لە ژیانیدا نەیویستووە پەیوەندیی نێوان پێکهاتەکانی سلێمانی خراپ ببێت، بۆیە ئەم بەڵگەیەی هەنووکە لەسەری دەدوێین ئەو بۆچوونەی سەرەوە پشتڕاست دەکاتەوە.

مەحوی کەمتر لە دوو ساڵ پێش کۆچی دوایی کردنی، ڕووداوێکی ناخۆش لە سلێمانی بە چاوی خۆی دەبینێت، ئەگەر چی ئەو ڕووداوە شەڕێکی چەندین ساڵە بووە لە نێوان هەمەوەندەکان و شاری سلێمانی، زیاتریش ئەوانەی بەرگرییان دەکرد یاخود بڵێین لایەنێك بوون لە شەڕەکە بنەماڵەی شێخان بوون واتە بنەماڵەی شێخ سەعیدی حەفید، بە جۆرێك (بنەماڵەی شێخان چەندین جار توانیویانە بەرگری لە شاری سلێمانی بکەن دژ بە هێرش و پەلاماری هەمەوەندەکان کە لە نێوان ساڵانی 1879-1908 ز دا چەندین جار هەڵیان کوتاوەتە سەر سلێمانی و جاری وا هەبووە چەند ڕۆژێك ئابڵوقەیان داوە)[34].

دیارە بە گوێرەی نامەکەی مەحوی کە لە 6ی نیسانی ساڵی 1905ی میلادی نووسراوە و نامەکە بۆ وەزارەتی ناوخۆ نێردراوە، تێیدا دوای ئەوەی باسی خراپیی چەند کەسێکی ناو عەشیرەتی هەمەوەند دەکات و پێی وایە ژمارەیان دوو سەد کەس دەبێ و باس لە پەرێشانیی و حاڵ ناخۆشی خەڵکی ناوچەی بازیان دەکات لە دەستی ئەو پێرە و دەڵێت لە نوێترین کاریاندا تەکیەی شێخ مەعرووفی کۆسەیان سوتاندووە کە دووەمین شێخی ناودار و ئەولیای ڕێزلێگیراوە لە ناوچەکە و هەر بەوەشەوە نەوەستاون و سەیدنووری خەلیفە و جێنشینی ئەو شێخەشیان کوشتووە، بۆیە داوا دەکات کە ئەوانە تەمبێ بکرێن و تەربییەت بکرێن. نامەکە مەزبەتەیە (واتە ناوی چەندەکەسێکی بەسەرەوەیە) و یەکەم جار ناوی مەحوی هاتووە و پاشان نامەکە بە ناوی یەکێك لە خەلیفەکانی تەریقەتی قادری بەناوی شێخ عەبدولفەرەج و هەژدە لە یاوەرانی کراوە، ئەمەش دەقی نامەکەیە کە جارێك بۆ سەدارەتی عوزما نێردراوە و جارێکیش بۆ وەزارەتی ناوخۆ:

"هەرچەندە کە شکایەت لەوکەسانە لەناو خەڵکی بڵاوبۆتەوە و هەر یەك لەوان بە تاوانی جۆراوجۆرەوە مەحکوومن و ئەو هەرێمە وەکو دارستان و سەیرانگایەکی شکایەتان و ناوچەی بازیانیش وەك نشینگەی فەسادی و خراپەکاری و کوشتنی خەلکی و تاڵان و ڕێگری و سوتاندنی گوند و دەڤەران و گەلێك ناخۆشی و رەزالەتی دیکەوە ڕەنگڕێژ بووە و یەك لەحزە چییە لەو تاوانانە دوور نییە. هەندێ کەسی ناپەسەندی هەمەوەندان کە تا ئێستاش کۆچپێکردن و دەرکردن و تەعریبی خۆیان لە یەمەن و ترابلوسی ڕۆژئاواوە لەبیر نەکردووە و نەك هەر ئەمە، بەڵکو ئەو حاڵەی خۆیان بە شانازی و سەرمایەیەکی گەورە دەخەملێنن. داواکاریی فەرمانبەرانی هەرێم و خەڵکی ستەملێکراو کە لەبەر ستەمی ئەوانەوە نەگەیشتۆتە ناوەندی باڵاوە. ئەو ستەمکارانە بە خراپەکاریی خۆیانەوە ڕۆژ بە ڕۆژ لەخۆبایی و مەغروور دەبن و دووەمین تەکیەی بەناوبانگی غەوسی ئەو هەرێمەیان کە هی شێخ مەعرووفی کۆسەیە و ناوبراو لە ئەولیا ناودار و بەڕێزەکانە و ڕابەر و مورشید و جێی باوەڕی خەڵکی عێراقە، لە ڕۆژانی رابردوودا تەکیەکەیان سوتاندووە و لەم ڕۆژانەشدا زاتی ئەوەیان کردووە نەوەی ئەو مورشیدە بەڕیزە و پۆستنشینی بەڕێز شێخ نووریيان کوشتووە. تەواوی سادات و هەموو عەشیرەتەکانیش زۆر بەو کارە داخدار و غەمناك بوونە.

ئەو کۆمەڵە یاخییە سووك و چرووکانە کە عیبارەتن لە دوو سەد کەس کەسی یاخی، خەڵك لەو کارەیان زۆر پەرێشان و ناڕازییە و ئەو ڕووداوەی کە ئەو کەسانە جەسارەتی کردنیان کردووە ڕووداوێکی وایە کە ناخهەژاندن و دلسوتاندنی ڕووداوی کەربەلامان دەخاتەوە بیر، بۆیە پێویستە ئەو کەسانە لەبەر

188

[32] هەمان سەرچاوە و لاپەڕە.

[33] سەرچاوەی پێشوو، ل 361

[34]شاری سلێمانی 1918-1932 لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە، ئاکۆ عەبدولکەریم شوانی، ، سلێمانی 2002، ل 29)

Kadim Akademi SBD

خراپەكارییەكانی پێشوویان و ئێستایان بە توندی لێپرسینەوەیان لەگەڵدا بكرێت و تەربییەت بكرێن. بەو هۆیەشەوە ئەو ئاگری نارەزایی و ناخۆشییە گشتییە بە پەلە بكوژێتەوە . بۆ ئەم مەبەستەش ئێمە گوێرایە ڵی فەرمانی دەرگانەی فەلەك و مەرتەبەی حەزرەتی زیللوڵڵاهینە.

لە شێخانی نەقشبەندی، بەندەی دوعاگۆ و پۆستنشینی دەرگای حەمیدییە (مەحوی)

لە خەلیفەكانی شێخ مەعرووف ئەفەندیزادە قادری

(شێخ عەبدولفەرەج) و هەژدە كەس لە هاوەڵانی"[35]

ئەوەی لەم بەڵگەیە دەفامرێتەوە چەند شتێكە:

یەكەم: ئەم شێخ مەعرووفی كۆسە كە ناوی لە بەڵگەكەدا زۆر بە ڕێز و پلە و پایەوە هاتووە (كوڕی شێخ ئیسماعیلی خەلیفەی شێخ میحیەدینی كەركووك بووە كە كوڕی شێخ حەسەنی گڵەزەردەیە، ئەم شێخ مەعرووفە خاوەنی كەشف و كەرامات بووە و لەقەبی سیراجەددین بووە. لە ساڵی 1236ی كۆچی لە دێی كانی كەوەدا كۆچی دوایی كردووە و نەوەی نەبووە.)[36] بەڵام دیارە تەریقەتەكەی بەردەوام بووە و سەید نووری[37] پۆستنشین و خەلیفەی تەكیەكەی بووە و لەو ڕووداوەدا بە دەستی هەمەوەندەكان كوژراوە.

دووەم: مەحوی و هەڤاڵەكانی هەموو هەمەوەندەكانیان تاوانبار نەكردووە گوتویانە هەندێك لە هەمەوەندەكان كە ژمارەیان دوو سەد كەسێك دەبێت، هەروەها ئاماژەی بە ڕاستییەكی مێژوویی داوە ئەویش كۆچپێكردنی هەمەوەندەكان بووە بۆ تەڕابلوسی ڕۆژئاوا، كە پێشتر مشت و مڕی زۆر هەبوو ئاخۆ دەبێ كام تەڕابلوس بێت؟ (بۆ ئەو "تەرابلوس"ەش قسە هەیە. ئایا "تەرابلوس" ی لیبیا یا "تەرابلوس"ی لوبنانە. كاكە حەمەی مەلا كەریم كە خۆی و كاك فاتیحی ڕەحمەتی زۆر بە هەمەوەند و شیعریانەوە خەریكبوون، لایان وابوو (تەرابلوسی شامە) چونكە گرتن و دوورخستنەوەی عەشرەتێكی وا ئازا- بەو بێ ڕێگەیی یەی ئەوسادا بۆ ئەفەریقا زۆر زەحمەت بوو).[38] بەڵام مەحوی ئەو تەمومژە مێژووییە ڕۆشن دەكاتەوە و بە تەڕابلوسی ڕۆژئاوا ناوی دێنێت، واتە لیبیای ئێستا. هەر لەو بارەشەوە پیرەمێرد لە ڕۆژنامەی (كورد تەعاون تەرەقی غەزەتەسی) شیعرێك بڵاودەكاتەوە و ئاماژە بەو تەرابلوسە دەدات و دەڵێت:

هەرچی كە بیوتایە ئەمن كوردم ئەو دەمە
ڕێگەی تەڕابلوسی بە پێخواس دەگرتە بەر

تەعنیان دەدا لە كورد كە شەقین نابنە وەلی
تا شەق بوو قەبری كورد و شەقەشەقی هاتەدەر[39]

سێیەم: مەحوی بە تەنگ ئاشتەوایی كۆمەڵایەتی بووە و دیارە ئەو ڕووداوە خەڵكی زۆر دڵگران كردووە و مەحوی و هاوەڵانی بە هاوشێوەی ڕووداوی كەربەلای دەحەسبێنن و داوای تەمبێكردن و تەربییەتدانی ئەو پێڕە دەكەن.

چوارەم: مەحوی چونكە كەسایەتییەك بووە كاریگەری لەلای دەوڵەتی عوسمانی هەبووە، بۆیە لەگەڵ پیاوە مەزنەكانی تەریقەتی قادری بە هاوبەشی پەیامەكە دەنووسن، ئەمەش نیشانەی نێوان باشی مەحوی و تەریقەتەكەیەتی بە تەریقەتی بەرامبەر، كە بە درێژایی چەندین دەیە بوو ناكۆكیی لە نێوانیاندا هەبووە، بەڵام وەك ئەوەی ئەم پەیامە گوزارشت لە هەموو خەڵكی شاری سلێمانی بكات ئەو ڕەنگەی پێوە دیارە.

پێنجەم: لە بەڵگەنامەكەدا لەگەڵ ناوی مەحویدا ناوی شێخ عەبدولفەرەج هاتووە، بە داخەوە هیچ زانیارییەكمان لەو بارەوە دەست نەكەوت و ناوی ئەو هەژدە كەس لە بەڵگەكەدا نەنووسراوە كە ئاماژەی پێدراوە.

جێی باسە ئەو تەلەگرافنامەیەی كە مەحوی و هاوەڵەكانی بۆ سەدارەتی عوزما و وەزارەتی ناوخۆیان ناردووە، بێگومان لە ڕێگەی ویلایەتی موسڵەوە چووە و لە بەڵگەنامەكەشدا واسیتەی دیاربەكر نووسراوە، لەو بارەوە والی موسڵ (نووری) نامەی بۆ وەزارەتی ناوخۆ ناردووە و لە حاڵێكی وا ئاگاداری كردوونەتەوە:

[35] بڕوانە بەڵگەی ژمارە (1)
[36] بنەماڵەی زانیاران، ل 243
[37] بەداخەوە هیچ زانیارییەكمان لە بارەی ئەو سەید نورییەوە دەست نەكەوت.
[38] هەمەوەند، د.عیزەدین مستەفا رەسول، ڕۆژنامەی كوردستانی نوێ، ژمارە 7464، پێنجشەممە 2018/1/11، ل3
[39] M. Emîn Bozarsalan, *Kürd Teavvün ve Terakkî Gazetesi*, Weşanxana Deng, Sweden, 1998, s. 24.

Kadim Akademi SBD

"لەو نوسخەیەی کە لە 31ی ئاداری ساڵی 1321 دەرچووە، ئەو ڕووداوانەی کە لە بارەی کوژرانی سەیید نووری و ئەو مامەڵە و کاروبارانەی کە لەو بارەدا جێبەجێ کراون، وەك ئاگادارکردنەوەیەك لە 24ی ئاداری ساڵی 1320ەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ نێردراون. لەو بارەدا چاوەڕێی ئەمر و فەرمانین.
3ی نیسانی ساڵی 1321
16ی نیسانی ساڵی 1905. نووری/ والیی موسڵ[40]

پاشانیش وەڵامی ویلایەتی موسڵ دراوەتەوە کە ئەو تەلەگرافنامەیە و پەراوانە کە بە ئیمزای مەشیخەتی سلێمانییەوە بۆ سەدارەتی ئەعزەم و وەزارەت نێردراون، گەیشتوونەتە شوێنی خۆیان و چی پێویست بێت بۆتان ئیفادەکراوە.[41]

8. نامەی کاربەدەستێکی عوسمانی بۆ مەحوی

ئەم نامەیە کە لە ئەرشیفی بنەماڵەی مەحوییەوە پارێزراوە، پەیوەندیی دۆستانەی مەحوی و کاربەدەستێکی باڵای عوسمانییەکان لە بەیرووت نیشان دەدات، هەر وەك لە ڕوونکردنەوەی نەوەی مەحوی لەسەر نامەکە هاتووە کە:" وێنەی قاقەزێکی ناضری بەیرووت ئەحمەد کامل وە یاخود کامل ئەحمەد لە زەمانی دەوڵەتی عوسمانی دا بۆ باپیرم خوالێخۆشبوو (مەحوی) نووسیوە، وە ئەم زاتە وا دیارە لە زەمانی عوسمانی دا وەزیری ناوچەی لوبنان بووە و لە بەیرووت دانیشتووە، چونکە لەو زەمانەیدا وەزیر بە ناضر ناوبراوە، وە هەروەها دۆست و خۆشەویستی (مەحوی) بووە)[42]. ئێمە بۆ بەدواداچوون سەبارەت بەو کەسایەتییە، لە گەڕانمان بەناو ساڵنامەکانی عوسمانیدا، بۆمان دەرکەوت کە ئەحمەد کامیلە نەك کامیل ئەحمەد، ناوبراو ناضری رسومات (رسومات ناضری) بووە، واتە وەزیری باج و ڕسوماتی هەرێم یان ویلایەتی لوبنان بووە."[43] بۆ دڵنیابوونیش هەمان ئەو ساڵەمان وەرگرت و بە هەمان شێوەی نامەکەی کە بۆ مەحوی ناردووە ناوی هاتووە.

لەناو نامەکەدا ڕێز و حورمەتێکی لە ڕادەبەدەری مەحوی دەگرێت و وەك کەسێکی مەشرەب سۆفییانە و قووڵ بوو لەناو ئەدەبیاتی سۆفییانەدا دەدوێت و وێڕای ئەوەی دەقەکەی بە دێڕێکی حافز دەست پێدەکات، دواتر پارچە شیعرێکی مەولەوی و دێڕێکی سەعدی شیرازی دێنێتەوە بە زمانێکی فارسی بەرزی پڕ لە سەجع و مۆسیقای ڕستە و دەربڕینەکانەوە دەیچنێت و پوختەکەی ئەوەیە کە: من ئەوەندە بێ بەها و نرخم و بەسەر پاکی و پاکیزەیی یاردا دەڕۆم و تۆ لوتف و مەرحەمەت دەنوێنی کە خاکی بەر دەرگات ببێتە تاجی سەری من و نامەکەت لە 28ی نیسانی ساڵی 1319 (کە دەکاتە 1903/5/11) گەیشتە دەستم و بە ناوەڕۆکی دڵگیر و دەربڕینی شیرینی، چاوی ڕووناك کردمەوە و دڵی پڕ لە ئازاری هیجرانی منی خۆش کرد..... بەو زمانە ئەدەبیە خۆشە زۆر پەسنی مەحوی دەکات و دواتر بە چەند شیعرێك ئاو پرژێنی سینەی دڵخۆشی خۆی دەکات کە بە هۆی هاتنی ئەو نامەیە دڵی خۆش بووە، دوای شیعرەکانیش بە پوختی ئەوە دەردەبڕێت کە ئەو زۆر ئاتاجی دوعای خێری ئەو پیرە وەفادارەیە کە مەحوییە و خۆیشی بە بەندەی کۆنی مەحوی دەناسێنێت و نامەکە لە 22ی مایسی ساڵی 1319 (کە دەکاتە 1903/6/4) دەنووسێت و خۆی بە ئەحمەد کاملی بەیرووت دەناسێنێت و مۆری ناوەکەی خۆی لە کاغەزەکە دەدات.[44]

لێرەدا ئەوە ڕوون دەبێتەوە کە ئەحمەد کامیلیش مەشرەب سۆفی بووە و وێڕای ئەوەی کە وەك لە نامەکەدا باسی کردووە مژوولی کاری فەرمانبەرییە، بەڵام لە دەربڕینی (بندە قدیملی) دا دیارە کە پێش چەندین ساڵ یەکتریان ناسیوە و ئەوەش وەڵامی نامەیەکی مەحوی بووە و ڕەنگە زۆر نامەیان لەنێوان یەکتر ئاڵوگۆڕ کردبێت. بەڵام ئەوە گرنگە کە مەحوی لەگەڵ کاربەدەستانی عوسمانی پەیوەندیی پتەوی هەبووە و وەك لە ساڵنامەی عوسمانیشدا هاتووە ئەم ئەحمەد کاملە وەزیری ڕسومات بووە و لە دەستەی بەڕێوەبردنی ویلایەتی بەیرووتدا ڕۆڵی بەرچاوی هەبووە.

9. مەحوی لە بەرگی فریادڕەسیی مەعنەویی عوسمانییەکان

بە درێژایی زیاتر لە دوو بۆ سێ دەیە، مەحوی جێی متمانەی عوسمانییەکان بووە و وەك زاتێکی خواپەرستی تەقوادار دوعاقبووڵ بوو تەماشای کراوە، ئەمە لە چاوی بەشێك لە کاربەدەستانی دەوڵەتی عوسمانی وا بووە، هەر بۆیەشە وەزیری رسوماتی ویلایەتی بەیرووت بە شێوازێکی وا نامە بۆ مەحوی دەنووسێت، وەك ئەوەی بۆ

[40] بڕوانە بەڵگەی ژمارە (2)
[41] بڕوانە بەڵگەی ژمارە (3)
[42] بڕوانە ماڵپەڕی مەحوی
[43] بڕوانە سالنامە دولت علیه عثمانیه، 1320 سنه هجریه سنه مخصوص، اللی سکزنجی سنه، در سعادت ، دار الطباعة العامرة، 1318، ل553، هەروەها بڕوانە سالنامە دولت علیه عثمانیه 1319 سنه هجریه سنه مخصوص، اوچنجی دفعه اولەرق ترتیب وطبع اولنمشدر، ل 92
[44] بڕوانە بەڵگەی لاپەڕە 93

Kadim Akademi SBD

شێخێکی ناسراو و بەناو و دەنگی هەموو وڵاتانی بن دەستی عوسمانی بنووسێت و خۆزگەی ئەوە دەخ وازێت کە مەحوی دوعای خێری بۆ بکات. هەر ئەم وێنایە درێژدەبێتەوە و دەگاتە فەرمانگەی بابی عالی.

سەرتای کردنەوەی ئەو دەرگایە و ناسینی مەحوی لەو بەرگە خواپەرستی و فریادڕەسییەدا بۆ یەکەم سەفەری حەجی دەگەڕێتەوە. ناوبراو (لە 1883 دا بارگە ئەپێچێتەوە ئەچێ بۆ حەج. هەر کە لە حەجەکەی ئەبێتەوە لەوێوە ئەچێ بۆ ئەستەموولْ. پیاوە کوردەکان ئەیگەیەنن بە سوڵتان عەبدولحەمید. سوڵتان شێخ موحەممەدی بە عیلم و تەصەووفەوە ئەچێتە دڵەوە، نەوازشێکی زۆری لەگەڵا ئەکا و فەرمان ئەدا لە سولەیمانی خانەقایەکی بۆ دروست ئەکەن[45])[46]. ئەم چوونە دڵەوە بەردەوام دەبێت و بۆ خوارەوەی دام و دەزگاکانی عوسمانی شۆڕدەبێتەوە و لە ویلایەتی موسڵ و سنجاقی سلێمانی ڕەنگ دەداتەوە.

دەبێت بە درێژایی ئەو چەند ساڵە پەیوەندیی مەحوی بە فەرمانگەی بابی عالییەوە نەپچڕابێت، بۆیە لە بابی عالییەوە داوا لە مەحوی دەکرێت کە لەو شەڕەی عوسمانییەکان تێیکەوتوون، دوعای تایبەت بۆ سەرکەوتن بکات. ئەمەش لە ساڵی 1888 دا بووە و لە بابی عالییەوە تەلەگراف بۆ مەحوی نێردراوە کە بە دوعا لە هەڵمەتی سەرکەوتن (حزب النصر) بەشداربێت.

لە تێبینی نەوەی مەحویش لەسەر تەلەگرافنامەکەدا هاتووە: "وێنەی تەلەغراف بەرقییەیەکی سوڵتان عەبدولحەمیدی ثانی کە لە رۆژی 14ی ئەیلولی ساڵی 1304ی ڕۆمیدا بە ئیمزا و ناوی (قورەنای ثانی عالی) حاجی عەلی پاشای مەشهوور کە تەشریفاتی قەصری یەلدز بووە بۆ مەرحووم باپیرم (مەحوی) نووسیوە و بە ناوی سوڵتانەوە داوای ئیجازەی لێکردووە بۆ خوێندنی دوعای حزب النصر وە چۆنیەتی خوێندنەکەی، وە دەرئەکەوێت کە ئەمەش لە وەختێك دابووە کە حکومەتی عوثمانی لەو وەختەدا لەگەڵ یەکێك لە دەوڵەتەکاندا لە حاڵەتی حەڕبا بووە، وە ناوبراو حاجی عەلی پاشاش زۆر خۆشەویست و باوەڕپێکراوی سوڵتان بووە. "[47]

ئەوەی لە بەڵگەکەدا هەیە، کت و مت ئەوە نییە کە لە سەرەوە هاتووە، بەڵکو وەڵامی نامەیەکی مەحوییە. بەڵگەنامەکە بروسکەیەکی قوڕەنا[48]ی دووەمی فەرمانگەی بابی عالییە کە وەك یاریدەدەری سوڵتان حسێبی بۆ دەکرێت، ڕاستەوخۆ نامە بۆ شیخ مەحوی ئەفەندی لە سلێمانی دەنووسێت و ئاماژە بەوە دەدات کە لە رۆژی 12ی ئەیلولی ساڵی 1304ی ڕۆمی[49] نامەیەکی تۆ (واتە مەحوی) گەیشتە دەستی من بە مەبەستی ئەوەی ئەو نامەیە پێشکەشی مەقام و ئاستانەی بڵندی جەنابی خەلیفەت بکرێت، بەڵام لە کاتی خوێندنەوەی دوعای سەرکەوتن (حزب النصر)دا کە لە ناو دەقی تەلەگرافنامەکەدا باس کرابوو، ئاداب و شیرەتی پێویست و دەربڕینەکانی بە شێوەیەکی ڕوون و ڕەوان نەخوێندرانەوە، ئاشکراشە کە ئەو تەلەگرافنامەیە بە پلەیەکی تێر و تژی نەنووسراوە (واتە زمان و شێوازەکەی و مەرام و ئامانجەکەی بە تەواوی نایەتە فێم کردن) و لەبەرهەندێ نامەکە پێشکەشی سوڵتان نەکراوە و بۆی نەخوێندراوەتەوە، بۆیە من چاوەڕێی ئەوەم کە بە شێوەی ئاداب و ئسلوبی تەلەگرافنامە و ئەو دەربڕین و دەستەواژانەی کە رۆژانە پێویستە بخوێنرێنەوە، چەند جار و لە چ کاتێك بخوێندرێنەوە؟ بە شێوەیەکی ڕوون و ئاشکرا با لێی زیادبکرێت و بەو تەلەگرافە بینێرن کە پارەتان لێ نەستێنن، چونکە ئەوە بۆ تەلەگرافنامەی هەرێمی دیاریکراوە.[50]

ئەو وەڵامەی قوڕەنای دووەم کە ناوی عەلی بووە، دوو ڕۆژ دوای نامەکەی مەحوی وەڵامدراوەتەوە، واتە لە 14ی ئەیلولی ساڵی 1304دا.

ئەوەی لەم بەڵگەنامەیە دەفامرێتەوە ئەوەیە:

یەکەم: سوڵتانی عوسمانی لە کاتی شەڕی وڵاتەکەی لەگەڵ وڵاتانی ترەوە، پەنای بۆ دوعای کەسانی خواپەرست بردووە، بۆیە داوا لە مەحوی کراوە کە جۆرە دوعایەکیان بۆ بنووسێتەوە تا لە دیوانی خەلافەتەوە بخوێندرێتەوە، وا دیارە کات و شێوازی دەربڕینەکان ڕوون نەبووە، بۆیە داوای دووبارەی لێدەکەنەوە.

45 پێمان وا نییە ئەو کات فەرمان کرابێت، وەك لە لاپەڕەکانی پێشوو ڕوونمان کردەوە، جا ئەگەر فەرمانیش ئەوکاتە کرابێت، ئەوا جێبەجێکردنەکەی بۆ زیاتر لە دەساڵ دواخراوە.

46 مێژووی ئەدەبی کوردی، عەلائەدین سەجادی، چاپخانەی معارف، 1952، ل329

47 بڕوانە ماڵپەڕی مەحوی

48 قوڕەنا (قرناء) کۆی پەیڤی (قرین)ـە، واتە دۆست، برادەر، نزیك، لە سەردەمی عوسمانیدا بۆ دۆست و یاوەری سوڵتان بەکاردەهات. لێرەدا وای لێ دەفامرێتەوە کە سوڵتان چەند قەرینەیەکی هەبوونە و ئەم عەلییە قەرینەی دووەم بووە و یەکێك بووە لە کەسە نزیکەکانی ناو نووسینگە و دیوانی سوڵتان، لە فەرهەنگی زاراوەکانی عوسمانیشدا هاتووە: قرناء Kurena: ناوێك بوو بۆ هاودەم و هاوەڵ و نزیکەکانی سوڵتان بەکاردەهات، پاش سەردەمی تەنزیمات بۆ کەسانی مابەینی سوڵتانی بەکاردەهات. بڕوانە المعجم الموسوعی للمصطلحات العثمانیة التاریخیة: ص 179.

49 کە دەکاتە 1888/9/24ی میلادی

50 بڕوانە بەڵگەی ژمارە (8)

Kadim Akademi SBD

دووەم: چەند قوڕەنایەك هەبوونە لە دیوانی سوڵتاندا، وەك ڕاوێژکار و ئالیکاری سوڵتان بوونە و ئەرکیان گەیاندنی ئەو پەیامانە بووە بە سوڵتان کە لە ویلایەت و شارەکانەوە دەهاتن، بۆیە کە خۆیان باش لێی حاڵی نەبوون بۆ سوڵتانیشیان نەخوێندۆتەوە.

سێیەم: ئەم پەیامە پێنج ساڵ دوای دیداری مەحوییە لەگەڵ سوڵتان، واتە پەیوەندییەکی گەرم و پتەو لەنێوان مەحوی و دەستەڵاتدارانی عوسمانی هەبووە و ئەو کاتەش تەمەنی مەحوی لە دەوروبەری پەنجا ساڵیدا بووە.

لە بەڵگەنامەیەکی دیکەدا کە دەربڕینەکە بە تەواوی لە چوارچێوەی ڕستەیەکی تەواویش نابێت، لەلایەن عەبدولرەحمان ناوێکەوە بۆ مەحوی نێردراوە و وەك ئاگادارکردنەوەیەك کە مەزبەتە و دوعاگۆییەکە بۆ لای حاجی عەلی پاشا لە ئیستەنبوڵ نێردرا. لێرەدا ئەم بەڵگەنامەیە لە 20ی کانوونی دووەمی ساڵی 1320ی ڕۆمییە کە دوای شازدە ساڵ تێپەڕینی بەڵگەنامەی پێشووترە و نازانرێ ئاخۆ ئەم حاجی عەلی پاشایە هەمان ئەو عەلییەیە کە قوڕەنای دووەمی دیوانی سوڵتان بووە یان کەسێکی تر. ئەوەی کە بروسکەکەشی ناردووە کە ناوی عەبدولرەحمان بووە، سەبارەت بەویش هیچ زانیارییەك نیشان نەدراوە[51]. بەڵام پێدەچێت ئەمە وەڵامێك بێت بۆ مەحوی کە مەزبەتە و دوعاگۆییەکە ڕەوان کراوە، بێگومان دەبێت بۆ کارێکی گرنگ بێت، چونکە هەم مەزبەتە[52] چەند کەسێك تێیدا بەشدارە و هەمیش دوعاگۆییەکە[53] وەك پلە و پایەیەك لە سەردەمی عوسمانییەکاندا حسێبی بۆ کراوە.

10. مەحوی وەك شاعیر لە ڕۆژنامەگەریی سەردەمی عوسمانیدا

مەحوی پێش ئەوەی دیوانەکەیشی چاپ بکرێت و دوای مردنیشی لەناو ئەو ڕەوتە ڕۆشنبیرییەی کورد لە ئیستەنبوڵی سەردەمی عوسمانیدا ناسراوە و لە سەرەتاکانی ڕۆژنامەگەریی کوردیدا بەتایبەتی لە ئیستەنبوڵەوە، ڕەنگی مەحوی لەناو ڕۆژنامەکاندا دەبینرێت، ئەویش مەحوییەکی وەك شاعیر نەك وەك شێخ و مەلایەك. لەو بارەدا لە گۆڤاری ژینی ئیستەنبوڵدا بە گرنگییەوە شیعرێکی ناوبراو بڵاودەکرێتەوە و لە خوارەوەشی نازناو (مەخلەس)ی (مەشوی) بۆ دانراوە.

لە ژمارە نۆی گۆڤاری ژین و لە ڕێکەوتی 16ی کانوونی دووەمی ساڵی 1335ی ڕۆمی دا و لە پێرستی بەرگی گۆڤارەکەدا سەرەبابەتێك بەناوی (ئاثاری اسلافدان) واتە بەرهەمی پێشینان و لە بەرامبەریشدا ناوی نووسەرەکە بە (مەشوی) هاتووە و دوو پارچە شیعری هێناوەتەوە و لە یەکەمیان دا ئەو پارچەیەی داناوە کە دەڵێت:

[54]لەب شەکەر تاکەی لە حەسرەت خاڵی موشکینت دڵم
داغدار و خەستەیی[55] وەك لام و ئەلف و واو و هێ[56]

لالە روخسارم لە سایەی ئەشکی خوێنین رەنگەوە
چونکە ڕووسوورم لە قاپی عەین و شین و قاف و یێ

عیشقت ئەی جانا منی ریسوایی عالەم کردووە
چونکە ئینسافی نەبی بۆ میم و شین و واو و یێ[57]

مەشوی ئەمرۆ زۆر نەخۆشە قەد شیفای نایێ بە هیچ
گەر شیفای بێتن بە بۆیی ئەو زولف و ئەگریجەیە.[58]

---

[51] بڕوانە بەڵگەی ژمارە (9)

[52] لە سەردەمی عوسمانییاندا زۆر جۆرەی سکاڵا و داواکاریی هەبوون، ئەگەر لەسەر داواکارییەك زیاتر لە یەك ئیمزا هەبوایە ئەوا مەزبەتەیان پێدەگوت و لە زمانی ئێستای تورکی دا (tutanak) بەکاردێت.

[53] دوعاگولوك (**duagûlük**) کە لە بەڵگەکەدا وا هاتووە، وەزیفەیەکی ئایینی بوو لە سەردەمی عوسمانییەکاندا بۆ ئەو کەسانە بوو کە ئەرکیان دوعاخوێندن و زیکر کردن بوو و پەیڤی دوعاچی و دوعاخوانیش بەکاردەهات. ئەمەش لە مەراسیمی جیاجیای سەرای عوسمانی و سرووتە ئاینی و تەریقەتییەکاندا بە دوعا و زیکرەوە مژوول دەبوون و ئەو دوعایانەشیان بە دەنگی بەرزەوە دەخوێند و لە بەرامبەریشدا لە دەوڵەتەوە مووچەیان وەردەگرت.

[54] ئەمە بەشێکە لە شیعری خەتتی دەوری لێوی ئاڵت ئەی مەسیحا لام و بێ، لە دیوانەکە حەوت دێرە و لێرەدا تەنیا چوار دێر نووسراوە.

[55] لە دیوانەکە: داغدار و خەستە بێ، هاتووە.

[56] لە هەموو دێرەکان ئەو پیتانەی بە نووسین نووسراونەتەوە لە ڕۆژنامەکەدا تەنیا پیتەکان هاتوون، وەك (ل، ا، و، ه)

[57] ئەم نیوە دێرە تەواو گۆڕاوە و مەخلەسی مەشوی لێرەدا هێنراوەتەوە، کەچی لە دیوانەکەدا بەم شێوەیەیە: چاکە ئینسافت ببێ بۆ ئەلف و سین و تێ و هێ.

دوای ئەو پارچەیە لەژێر سەرناوی (دیگر) واتە شیعری تر، ئەو پارچە شیعرەی خوارەوە نوو سراوە:

به نووری بادە کەشفی زوڵمەتی تەقوا نەکەم چیبکەم
به شەمعێکی وەها چارەی شەوێکی وا نەکەم چیبکەم

لەگەڵ دەستی منا[59] ڕێك ناکەوێ زونناری زولفی یار
وەکو شێخ ئیختیاری مەزهەبی تەرسا نەکەم چیبکەم

لە ڕێی ئەو شۆخەدا خۆم کرد به خاك پێی پیانەنام جارێك[60]
دەسا خاکی هەموو عالەم به سەر خۆمدا[61] نەکەم چیبکەم

لە سەر تۆم دوشمنە عالەم[62] قەزییەم مانیعولجەمعە
کە تەرکی تۆ نەکەم تەرکی هەموو عالەم[63] نەکەم چیبکەم

ئەوا لەیلا به ڕۆژی حەشر دا دەروا دڵی مەحوی[64]
هەتا قامی قیامەت ئاه و واوەیلا نەکەم چیبکەم

لە کۆتایی شیعرەکەشدا ناوەکەی وا نووسراوە (مشوئی سلێمان) واتە مەشوی شاعیری سلێمانی، تەنانەت لەسەر ناوی مەحوی ناو دێرە شیعرەکەی کۆتایی پەراوێزی بە تورکی نووسیوە کە خوالێخۆشبوو لە سەرەتای ژیانیدا لەقەبی مەشوی بووە و لە دواییدا کردویەتیە مەحوی.[65]

ژمارەی دێرەکانی ئەم شیعرەی ناو گۆڤارەکە بە بەراورد لەگەڵ دیوانی چاپکراویدا چوار دێری کەمترە.

11.شیعرێکی مەحوی کە لە دیوانەکەیدا نییە

بۆ بەرچاوڕوونی خوێنەر و لێکۆڵەران ئەم شیعرە لێرە دادەنێین، کە لە دیوانەکەدا دانەندراوە و مامۆستا محەمەدعەلی قەرەداغی لە کەشکۆڵێکدا دەریهێناوە و وەك بەشێکی کەشکۆڵە لە کتێبەکەی خۆیدا[66] بڵاوی کردۆتەوە[67]:

ڕەفیـــقانم بکەن شینـــم نەمـــاوم — لە دوای ئەو فیرقـــــەتە ئیتر تەواوم
بە ئوممێدم مەبن جارێـکی تر قــەت — ئەوا کوشتەی خەدەنگی تازە ســـاوم
نەما نووری بەصەر ڕۆیی بەسەرچوو — لە دووریی نوورە وا بێ نوورە چـــاوم
بە قوربـانی نەسیمی لوطفــەکەت بم — بە بێ وەصلت لەبەر چرقەی هەتـــاوم
نەجاتم بێ ئەگەر ئەمجـار لە زوڵفت — غولامی ئەگریجەیە و زوڵفەینی خـاوم
لە حەسرەت عەقرەبی ئەگریجەکـانت — وەکو مـــاری سەر ئـــاگر پێچراوم
بە بازی چـــاوی بازت (بویرە راوەم) — بە زنجیـری مەحەببەت بەستــــراوم
وەکوو کـاکۆڵی ژوولیدە پەرێشـان — وەکوو زولـــفی پەرێشـــانت بڵاوم
بە صەبیـــادیی دڵ و دینت ڕفـــاندم — خودا هـەڵنـــاگرێ بەسیـــە تەواوم

[58] ئەمەش زیاتر هەڵەی چاپی لێ دەبینرێت، چونکە جیاوازییەکە لە سەروایە کە نەدەبوو جیاوازبێ، لە دیوانەکەشدا بەم شێوەیە هاتووە: گەر شیفای بێتن بە بۆیی زولف و ئەو ئەگریجە دێ.
[59] ڕەنگە هەڵەی چاپ بێت، لە دیوانەکەدا مەلایە.
[60] لە دیوانەکە بەم شێوەیە هاتووە: لە ڕێی ئەو شۆخەدا خۆم کردە خاك و پێی نەنا پێما
[61] لە دیوانەکەدا: بەسەرخۆما هاتووە
[62] لە دیوانەکە: لەسەر تۆم دوشمنە دونیا
[63] لە دیوانەکەدا تەرکی هەموو دونیا هاتووە.
[64] پێدەچێ هەڵەی چاپ بێ و لە دیوانەکەدا وا هاتووە: ئەوا لەیلا بە ڕۆژی حەشر ئەدا وادەی لیقا مەحوی. بڕوانە (دیوانی مەحوی، لێکدانەوە و لێکۆڵینەوەی: مەلاعەبدولکەریمی مدرس و محمدی مەلاکەریم، چاپی سێیەم، انتشارات کردستان، سنە، 1385، ل 324).
[65] بڕوانە گۆڤاری ژینی ئەستەنبوڵ، ژمارە 9. لاپەڕە 14 و 15.
[66] لەبەرئەوەی لە کتێبەکەدا دەیان نمونەی لەبارەی شاعیران تێدایە، خوێنەر بە ئاسانی دەستی بە هەموویان ناگات، بۆیە بە پێویستمان زانی لێرە بڵاوی بکەینەوە.
[67] بڕوانەبوژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگەی دەستخەتەکانیانەوە، محەمەدعەلی قەرەداغی، بەرگی پێنجەم، چاپی یەکەم، 2003، ل314.

Kadim Akademi SBD

له هیجـــرانی قـەدی لاولاوی لاوت — وەکـــوو زوڵفت لە صەد جێ ئاڵۆزاوم
هەتـــا ڕۆژی قیـــامەت هەر بناڵم — بە ســەنگی فیرقەتت من پشت شکاوم
بەناری هیجرەکەت **مەحوی** دەسووتێ — خودا هەڵنـــــاگرێ بەسیـــە تەواوم

ئەنجام

لەم لێکۆڵینەوەیەدا گەیشتینە ئەم ئەنجامانەی خوارەوە:

-مەحوی پلە و پایەیەکی شیاو و بەرزی لەناو دەوڵەتی عوسمانی هەبووە و کەسایەتییەکی ڕێزلێگیراو بووە و بە خەسلەتەکانی (خاوەن فەزیلەت، خاوەن تەریقەت، زاهید، تەقوادار، کەسێکی بە وەرع، ناودار و جێی ڕێز لەناو خەڵکی، لە مەشایخانی نەقشبەندی، زانا، بە مەعنەوییەت، ئەفەندی، چاکەخواز و صالح....) ناویان هێناوە و دەگاتە ئەوەی کاربەدەستانی پایەبەرزی دەوڵەتی عوسمانی بە حەزرەت و شێخ و هەروەها بە سەروەر و مەولاناش بانگی بکەن.

-بە فەرمانی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم خانەقای مەحوی نۆژەنکراوەتەوە و هەواڵی دڵخۆشی مەحوی و خەڵك بەو نۆژەنکردنەوەیە دەگاتە ڕۆژنامەی ئیقدامی عوسمانییەکان و وەك هەواڵ لەوێ بڵاوکراوەتەوە.

-مەحوی ئەگەرچی خۆی سەر بە ڕێبازی نەقشبەندی بووە، بەڵام بە هۆی کوژرانی سەید نووری ناوێکەوە کە جێنشینی شێخ مەعرووفی کۆسە بووە و قادرییش بووە، بەڵام مەحوی لەگەڵ قادرییەکان بەیەکەوە نامەیەك بۆ وەزارەتی ناوخۆ و مەقامی سولتانی عوسمانی دەنێرن و داوای تەربییەتدانی ئەو بکوژانە و هێنانەئارای ئەمن و ئاسایشی سلێمانی دەکەن و ئەو ڕووداوە بە هاوتای ڕووداوی کەربەلا دادەنێن.

-مەحوی پەیوەندی لەگەڵ کاربەدەستانی عوسمانی زۆر باش بووە و وەزیری باج و ڕسوماتی عوسمانی لە بەیرووتەوە لەگەڵ مەحوی نامە ئاڵوگۆڕدەکەن و ئەو کاربەدەستە مەحوی وەك رابەر و شێخ و سەروەری خۆی دەبینێت.

-مەحوی لە ئاستێکی بەرزی خواپەرستی و تەقواداریدابووە، بۆیە مەقامی سوڵتانی عوسمانی لە کاتی شەڕدا داوای نووسینەوەی دوعای لێدەکەن.

-مەحوی دوای کۆچی دواییشی لەناو کوردەکانی ئەستەنبوڵ و لەناو ڕەوتی رۆژنامەگەریی کوردیی سەردەمی عوسمانیدا فەرامۆش نەکراوە و شیعری بڵاوکراوەتەوە.

-خەوندیتنی مەحوی بە سوڵتانەوە بەلایەنی ئەرێنییەوە، دەبێتە جێی سەرنجی کاربەدەستانی عوسمانی و لەو بارەوە سەڵتەنەت لەو خەونە ئاگاداردەکرێتەوە.

دەقی بەڵگەکان

(1) [68]

بۆ وەزارەتی ناوخۆ[69]

هەرچەندە کە شکایەت لەوکەسانە، لەناو خەڵکیدا بڵاوبۆتەوە و هەر یەك لەوان بە تاوانی جۆراوجۆرەوە مەحکوومن و ئەو هەرێمە وەکو دارستان و سەیرانگایەکی شکایەتان و ناوچەی بازیانیش وەك نشینگەی فەسادی و خراپەکاری و کوشتنی خەلکی و تاڵان و ڕێگری و سوتاندنی گوند و دەڤەران و گەلێك ناخۆشی و رەزالەتی دیکەوە ڕەنگڕێژ بووە و یەك لەحزە چییە لەو تاوانانە دوور نییە، هەندێ کەسی ناپەسەندی هەمەوەندان کە تا ئێستاش کۆچپێکردن و دەرکردن و تەعریبی خۆیان لە یەمەن و ترابلوسی ڕۆژئاواوە لەبیر نەکردووە و نەك هەر ئەمە، بەڵکو ئەو حاڵەی خۆیان بە شانازی و سەرمایەیەکی گەورە دەخەملێنن. داواکاریی فەرمانبەرانی هەرێم و خەڵکی ستەملێکراو کە لەبەر ستەمی ئەوانەوە نەگەیشتۆتە ناوەندی باڵاوە. ئەو ستەمکارانە بە خراپەکاریی خۆیانەوە رۆژ بە رۆژ لەخۆبایی و مەغروور دەبن و دووەمین تەکیەی بەناوبانگی غەوسی ئەو هەرێمەیان کە هی شێخ مەعرووفی کۆسەیە و ناوبراو لە ئەولیا ناودار و بەڕێزەکانە و ڕابەر و مورشید و جێی باوەڕی خەڵکی عێراقە، لە رۆژانی رابردوودا تەکیەکەیان سوتاندووە و لەم ڕۆژانەشدا زاتی ئەوەیان کردووە نەوەی ئەو مورشیدە بەڕیزە و پۆستنشینی بەڕێز شێخ نوورییان کوشتووە، تەواوی سادات و هەموو عەشیرەتەکانیش زۆر بەو کارە داخدار و غەمناك بوونە.

---

[68] DH_TMIK_M___00195_00042_004_001.

[69] ئەم بەڵگەیە بە هەمان ناوەڕۆکەوە جارێك بۆ سەدارەتی عوزما و جارێك بۆ وەزارەتی ناوخۆ لە سلێمانییەوە بە واسیتەی (دیاربەکر)ەوە نێردراوە.

Kadim Akademi SBD

ئەو کۆمەڵە یاخییە سووك و چرووکانە کە عیبارەتن لە دوو سەد کەسی یاخی، خەڵك لەو کارەیان زۆر پەرێشان و نارازییە و ئەو رووداوەی کە ئەو کەسانە جەسارەتی کردنیان کردووە رووداوێکی وایە کە ناخهەژێن و دلسوتاوی رووداوی کەربەلامان دەخاتەوە بیر، بۆیە پێویستە ئەو کەسانە لەبەر خراپەکارییەکانی پێشوویان و ئێستایان بە توندی لێپرسینەوەیان لەگەڵدا بکرێت و تەربییەت بکرێن. بەو هۆیەشەوە ئەو ئاگری نارەزایی و ناخۆشییە گشتییە بە پەلە بکوژێتەوە . بۆ ئەم مەبەستەش ئێمە گوێڕایەڵی فەرمانی دەرگانەی فەلەك و مەرتەبەی حەزرەتی زیللولڵلاهینە.

لە شێخانی نەقشبەندی، بەندەی دوعاگۆ و پۆستنشینی دەرگای حەمیدییە (مەحوی)

لە خەلیفەکانی شێخ مەعرووف ئەفەندیزادە قادری

(شێخ عەبدولفەرەج) و هەژدە کەس لە هاوەڵانی

24ی ئاداری ساڵی 1321رۆمی/ 6ی نیسانی ساڵی 1905ی میلادی

(2)[70]

بۆ وەزارەتی ناوخۆ

لەو نوسخەیەی کە لە 31ی ئاداری ساڵی 1321 دەرچووە، ئەو رووداوانەی کە لە بارەی کوژرانی سەیید نووری و ئەو مامەڵە و کاروبارانەی کە لەو بارەدا جێبەجێ کراون، وەك ئاگادارکردنەوەیەك لە 24ی ئاداری ساڵی 1320ەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ نێردراون. لەو بارەدا چاوەڕێی ئەمر و فەرمانین.

لە 3ی نیسانی ساڵی 1321

لە 16ی نیسانی ساڵی 1905

نووری

والیی موسڵ

(3)[71]

ئەو پەڕاوانەی کە تایبەتن بە تەلەگرافی ڕەشنووسی کۆمیسیۆنی مامەڵە و کاروباری شەعییەوە.

بۆ ویلایەتی بە شکۆی موسڵ

لەلایەنی کۆمیسیۆنەوە ڕاگەیەندرا کە، بە وەرگرتنی نوسخەیەکی ئەو تەلەگرافنامەیەی کە لەلایەن مەشیخەتی نەقشبەندیی: مەحوی و عەبدولفەرەج و هەژدە کەس لە هاوکارانیانەوە لە ناوەندی سلێمانییەوە بۆ سەدارەتی عوزما و وەزارەتێ، لە 22ی ئاداری ساڵی 1321ەوە بە پەلە نێردراوە و چ پێویست بووبێ کراوە ئیفادەیان خراوەتە ڕوو.

(4)[72]

ڕێکەوتی 4ی جەمادیلئاخیرەی ساڵی 1315

27ی ئەیلولی ساڵی 1315

بۆ حزووری پایەڵندی سەدارەت

لە کاتێکدا کە لە لایەن گەنجینەی تایبەتی پادشاییەوە لە سنجاقی سلێمانییەوە و بۆ جێبەجێکردنی ئیرشاد و ڕێبەریکردنی مسولمانان و بڵاوکردنەوەی ئایینی ئیسلامەوە، خانەقایەکی تەریقەتی پایەبڵندی نەقشبەندی دروستکرابوو. ئەو خەلیفەیەی کە ئێستا لەو خانەقایەدایە مەحوی ئەفەندییە و هاوکات کەسێکی دونیابەکەمگر (زاهید) و پارێزکار (تەقوادار)ە، هەروەها لە نێو خەڵکیدا خاوەنی شەڕەف و فەزیڵەتە. بەڵام خواردن و زادی خانەقاکە بەشی ئەو کەسانە ناکات کە لەوێ دەمێننەوە و مێوانی خانەقان. هەر وەك چۆن ئەو تەکیە و خانەقایانەی کە تەبلیغی دین دەکەن و خزمەتی عیلم و زانست دەکەن لەو شار و شارۆچکانەی نزیکی سنووری ئێرانن و پێگە و ستراتیژی و بەرژەوەندییان لەبارە و شیاوی ئەوەن کە قووت و زاد و زەخیرەیان بۆ تەرخانبکرێت. گوندی سورگا کە سەر بە ناحیەی سەرچناری رۆژئاوایە و زەکاتی ئەوێ ساڵانە نزیکەی 3000 سێ هەزار قڕووش دەکات، زەکاتی ئێرەش بەو مەرجەی هەتا لە ژیاندا بێت لەلای نامیق پاشاوە دەدرایە محەمەد بەگی کوڕی عوسمان پاشازادە ئەحمەد بەگ. دوای مردنییشی ئەو زەکاتە بە بەتاڵی ماوەتەوە (واتە بێ خاوەنە و بۆ کەس ناچێت)، بەو مەرجەی هەتا لە ژیاندا بێت بۆ شێخ مەحوی ئەفەندی تەرخان بکەن. ئەو زەکات تەرخانکردنە دەبێتە هۆی دوعاکردن بۆ پادشا.

جا بۆ جێبەجێکردنی ئەو ئیشە مەزبەتەیەك لە ڕێکەوتی 15ی تەممووزی ساڵی 1315 و بە ژمارە 71 پێشکەشی ئیدارەی ئەنجومەنی ویلایەتی موسڵ کراوە. بە گوێرەی ئەو نووسراوەی پێشکەشکراوە، لەو

DH_TMIK_M___00195_00042_003_001[70]

DH_TMIK_M___00195_00042_005_002. [71]

DH_MKT__02242_00072_001_001 [72]

Kadim Akademi SBD

دەفەرەدا بۆ دەرسدانەوە و بڵاوکردنەوەی عیلم، لەلایەن گەنجینەوە مووچە بۆ مودەڕیسەکان تەرخانکراوە و برنج و زادیشیان دەدەنێ. هەروەکو چۆن بۆ هاوشێوەی ئەو تەکیە و خانەقایانەش دراوە بۆ ئەم خانەقایەش هەندێك قووت و خۆراکی شایانی مەزنایەتی و گەورەیی پادشایی پێشنیازکراوە. جا بۆ جێبەجێکردنی ئەمە هیممەت و هاریکاری بکەن!

(5) [73]

بۆ ویلایەتی بە شکۆی موسڵێ

لە سنجاقی سلێمانی، بە هاوکاری پادشا و گەنجینەی تایبەتی پادشاییەوە خانەقای شەریفی نەقشبەندی هاتبووە ئاواکردن. خەلیفەی ئەو خانەقایەش مەحوی ئەفەندی زاتێکی زاهید و تەقوادارە و بۆ ئەو خزمەتانەی پادشا کردویەتی زۆر پەسن و دوعایان دەکەن. دیارە کە خورد و خۆراکی خانەقا بەشی دەروێش و مێوانان ناکات، بۆیە مەزبەتەیەك بە ژمارە 71 و لە ڕێکەوتی 15ی تەمموزی ساڵی 1315 ئیدارەی ئەنجومەنی ویلایەتی موسل ناردویەتی و دەڵێت: زەکانی سورگا کە سەر بە ناحیەی سەرچناری رۆژئاوایە، زەکاتی ئەو ساڵەیان نزیکەی 3000 قرووشە و پێشتر ئەو زەکاتە دەگەیشتە دەستی محەمەد بەگی کوڕی عوسمان پاشا و ئێستاش بە بەتاڵی ماوەتەوە و ئێمە بۆ مەحوی ئەفەندی تەرخانی دەکەین. پەیداکردنی بژێوی خانەقای شەریف وەك دەستنیشانکردنی پێویستیی شەرەف و مەرحەمەتی پادشایی تەماشا دەکرێت، لەبەرئەوەی داهاتی ئەو زەکاتە ماڵی گەنجینەی داراییە و دروست نییە کە ئێوە بدەنە خانەقا. ئەو زەکاتە دەبێت گەنجینەی دارایی وەریبگرێت. لە بەرامبەر ئەوەدا وەك بەدیلێك قووت و زاد و زەخیرە و خورد و خۆراکی خانەقا لە گەنجینەی پادشاوە بۆ هەر مانگێك 300 قرووش تەرخان بکەن.

جا بۆ جێبەجێکردنی ئەمر و فەرمانی پادشایی دەبێت تەواوی تواناتان بخەنەگەڕ.

29ی زولحیججەی ساڵی 1316
بەرامبەر 10ی مایسی 1899

(6) [74]

بۆ ویلایەتی بە شکۆی موسڵ

محەممەد مەحوی ئەفەندیی لە شێخانی تەریقەتی پایەبڵندی نەقشبەندیی سلێمانی، بۆ قووت و زاد و زەخیرەی خانەقاکەی، لە گەنجینەی پادشاییەوە مانگانە 400 قرووش تەرخانکرابوو. جا ئیفادە دراوە کە ئەم بڕە پارەیە بەشی خانەقاکە ناکات و گرفت و تەنگەتاوی دروست دەکات. محەمەد مەحوی ئەفەندیش زاتێکی خاوەن وەرعە و لە کەسانی ساڵح و چاکەخوازانە و لەو کەسانەیە کە شایانی ڕێزگرتنە. بۆ ئەوەی ببێتە هۆی دوعاکردنی بۆ پادشا، ئەوا لە داهاتی ئەوقافی ویلایەتی موسڵەوە بڕێکی گونجاوی بۆ تەرخان بکرێت. لەو بوارەشدا بە پەلە پێویستە پارچە نووسراوێك بنووسرێت و بنێردرێت.

بابی عالی
فەرمانگەی کاروباری ناوخۆ و پەڕاوەکان

(7) [75]

کۆشکی هومایۆنی یەڵدز
نووسینگەی سەرۆکی نووسەران

کۆدێك لە سلێمانییەوە

جێنشینی خانەقای حەمیدییە لە سلێمانی شێخ مەحویە کە زانا و خاوەن فەزڵ و بە مەعنەوییەتە، زاتێکی زۆر ناودار و چاکەخوازی مەشیخەتی نەقشبەندییە. ئێوارەی ئەم هەینییە لە نێوان خەو و بێداری دا خەونێکی پڕ مزگێنی دیوە. ئەو خەونە تایبەت و پەیوەستە بە نیعمەت دۆست (وەلییونیعمەت) ی مەزنمان کە لە هەموو کەموکوڕییەك دوورە (واتە سولتان). ئەو خەونە چۆن دیتراوە ئەگەر دەستوور و ئیزن هەبێت، بۆتانی نەقل دەکەین. بۆ ئەم مەبەستە ئەمە بە ئیرادە و فەرمانی بە شکۆی پادشایی ڕادەگەیەنین و دەستووری لێ داوادەکەین.

لە 18ی حوزەیرانی ساڵی 1321
موتەسەریفی سلێمانی/ سالم

(8) [76]

---

[73] DH_MKT__02255_00114_001_001
[74] DH_MKT__02200_00022_001_001
[75] Y__PRK_UM___00076_00055_001_001
[76] Picture148

Kadim Akademi SBD

بۆ مەحوی ئەفەندی لە سلێمانی

هەرچەندە کە تەلەگرافنامەکەتان لە ڕۆژی 12ی ئەیلولی ساڵی 1304ی ڕۆمی[77] گەیشتە دەستی من بە مەبەستی ئەوەی ئەو نامەیە پێشکەشی مەقام و ئاستانەی بڵندی جەنابی خەلیفەت بکرێت، بەڵام لە کاتی خوێندنەوەی دوعای سەرکەوتن (حزب النصر)دا کە لە ناو دەقی تەلەگرافنامەکەدا باس کرابوو، ئاداب و شیرەتی پێویست دیارینەکرابوو و دەربڕینەکانی بە شێوەیەکی ڕوون و ڕەوان نەدەخوێندرانەوە، ئاشکراشە کە ئەو تەلەگرافنامەیە بە شێوەیەکی تێر و تژی نەنووسراوە (واتە زمان و شێوازەکەی و مەرام و ئامانجەکەی بە تەواوی نایەتە فێم کردن) و لەبەر هەندێ نامەکە پێشکەشی سوڵتان نەکراوە و بۆی نەخوێندراوەتەوە.

بۆیە من چاوەڕێی ئەوەم کە بە شێوەی ئاداب و ئسلوبی تەلەگرافنامە و ئەو دەربڕین و دەستەواژانەی کە ڕۆژانە پێویستە بخوێندرێنەوە، ئایا چەند جار و لە چ کاتێك بخوێندرێنەوە؟ بە شێوەیەکی ڕوون و ئاشکرا با لێی زیادبکرێت و بەو تەلەگرافە بینێرن کە پارەتان لێ نەستێنن، چونکە ئەوە بۆ تەلەگرافنامەی هەرێمی دیاریکراوە.

قورەنای دووەم

عەلی

14ی ئەیلولی 1304

(9) [78]

بۆ شێخ مەحوی ئەفەندی لە سلێمانی

ناردن و حەرەکەت کردنی دوعاگۆیی و مەزبەتە بۆ حاجی عەلی پاشا بەرەو ئیستەنبوڵێ.

عەبدولرەحمان

20ی کانونی دووەمی ساڵی 1320[79]

سەرچاوەکان

کتێبی کوردی:

- بوژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگەی دەستخەتەکانییەوە، محەمەدعەلی قەرەداغی، بەرگی دووەم. چاپی یەکەم، 1999.

-بوژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگەی دەستخەتەکانییەوە، محەمەد عەلی قەرەداغی، بەرگی چوارەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی دار الخنساء، بەغدا، 2002.

-بنەماڵەی زانیاران، مەلاعەبدولکەریمی مودەڕیس، چاپی یەکەم، چاپخانەی آنا، تەهران 1389.

-دیوانی مەحوی، لێکدانەوە و لێکۆڵینەوەی: مەلاعەبدولکەریمی مدرس و محمدی مەلاکەریم، چاپی سێیەم، انتشارات کردستان، سنە، 1385.

-شاری سلێمانی، ئەکرەمی مەحموودی سالحی ڕەشە، بەرگی یەکەم، چاپی دووەم، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی، 1987.

-شاری سلێمانی 1918-1932 لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە، ئاکۆ عەبدولکەریم شوانی، ، سلێمانی 2002.

-مێژووی ئەدەبی کوردی، عەلائەدین سەجادی، چاپخانەی معارف، 1952.

گۆفار و ڕۆژنامە:

-هەمەوەند، د.عیزەدین مستەفا ڕەسول، ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ، ژمارە 7464، پێنجشەممە 2018/1/11.

-گۆڤاری ژینی ئەستەنبوڵ، ژمارە 9.

کتێبی عەرەبی:

-المعجم الموسوعی للمصطلحات العثمانیة التاریخیة، د.سهیل صابان، الریاض 2000.

-شهرزور السلیمانیة اللواء والمدینة، عباس العزاوی، راجعه وعلق علیه وقدم له: محمد علی القرداغی، بغداد، الطبعة الاولی، 2000.

-فی رحاب اقلام وشخصیات کردیة، قدم له وراجعه وعلق علیه محمد علی القرداغی، منشورات بنکەی ژین، السلیمانیة، 2007بغداد، 2001.

[77] دەکاتە 24ی ئەیلولی 1888ی میلادی

[78] CCF11102015_00010

[79] دەکاتە 1905/2/2ی میلادی

Kadim Akademi SBD

سەرچاوەی توركی:
-سالنامه دولت عليه عثمانيه 1319 سنه هجريه سنه مخصوص، اوچنجی دفعه اولەرق ترتيب وطبع اولنمشدر.
-سالنامه دولت عليه عثمانيه، 1320 سنه هجريه سنه مخصوص، اللی سكزنجی سنه، در سعادت ، دار الطباعة العامرة، 1318.
-سالنامه نظارت معارف عمومية، 1319 سنه هجريه سنه مخصوصدر، دار الخلافة العلية، 1319.
-سالنامهء دولت عليه عثمانيه 1320 هجرية، دار الطباعة العامرة، در سعادت 1318.
-Abdullah Saydam, Namik paşa, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi cilt 32.
-İkdam, Nesim Yazıcı Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,cilt 22
-Kürd Teavün Ve Terakkî Gazetesi, M.Emîn Bozarsalan, Weşanxana Deng, Sweden, 1998.
-Sicil-i osmanî, mehmed Süreyya, cilt3, İstanbul, 1996, s. 929
-Sultan II. Abdulhamid Döneminde ikdam gazatesi ve islamcilik (1897-1899), Veysel AKTO, yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş sütçü imam Üniversitesi, şubat 2017.

كۆدی بەڵگەكان:
CCF11102015_00010
DH_MKT__02200_00022_001_001
DH_MKT__02242_00072_001_001
DH_MKT__02255_00114_001_001
DH_TMIK_M___00195_00042_003_001
DH_TMIK_M___00195_00042_004_001.
DH_TMIK_M___00195_00042_005_002.
MVL_00394_00063_001_001.
Picture148
Y__PRK_UM___00076_00055_001_001

چاوپێكەوتن:
چاوپێكەوتن لەگەڵ عەبدوڵلا دەمیر فەرمانبەری فەرمانگەی ئەرشیڤخانەی عوسمانی لە ئیستەنبوڵ لە ڕێكەوتی 2016/11/19دا.
ئینتەرنێت:
http://www.mahwi.com

وێنەی بەڵگەکان

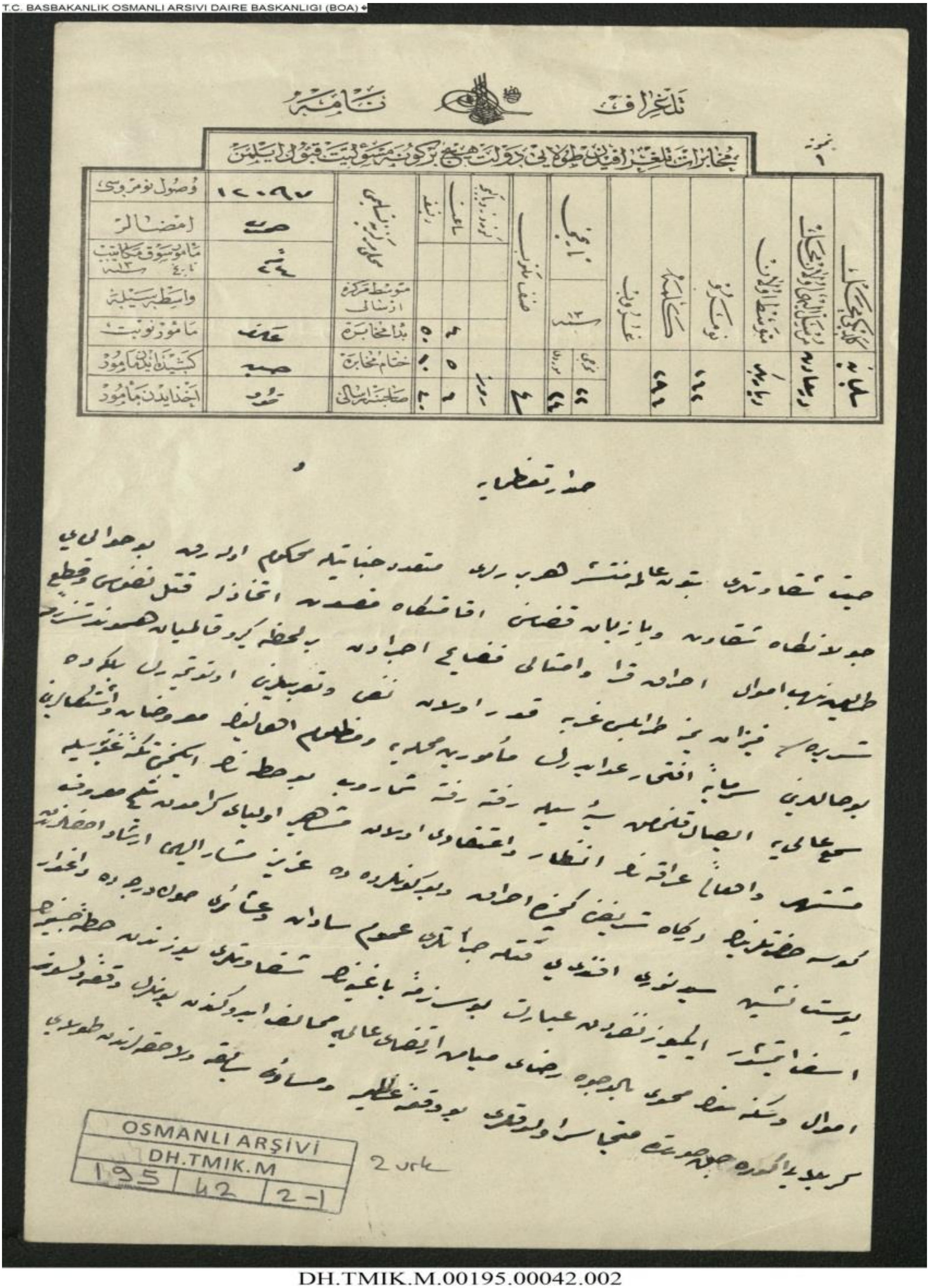
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

تلغرافنامه

مخابرات تلغرافیه‌دن طولایی دولت هیچ بر گونه مسئولیت قبول ایتمز

وصول نومروسی	١٢٠٩٧	
امضالر		
مأمور سوق مکاتیب		
واسطهٔ تسلیمیه		متوسط مرکزه ارسالی
مأمور نوبت		بدء مخابره
کتیشیدنلیدی مأمور		ختام مخابره
اخذایدن مأمور		طلب تسلیمی

OSMANLI ARŞİVİ
DH.TMIK.M
195 | 42 | 2-1

DH.TMIK.M.00195.00042.002

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

تلغراف نامه

نمونه ١

مخابرات تلغرافيه‌دن طولايى دولتجه هيچ بر گونه مسئوليت قبول ايدلمز

وصول نومروسى	١٧٦٤٠
امضالر	
مأمورين سوق مكاتيب	
واسطهٔ سيليه	
مأمور نوبت	
كشيده ايدن مأمور	
اخذ ايدن مأمور	

داخليه نظارت جليله‌سنه

[illegible] تاريخلى ارادهٔ سنيه [illegible] قونيه‌ده [illegible] سعيد نورسى [illegible] اوطه‌باشى [illegible]

[illegible] تاريخلى تلغرافلرى عرض ايلمش اوطه‌باشى [illegible]

[illegible] واليسى

[illegible]

OSMANLI ARŞİVİ
DH.TMIK.M
195 | 42 | 3

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

تلغراف نامه

نمونه ١

مخابرات تلغرافيه‌دن طولايى دولتجه هيچ بر گونه مسئوليت قبول ايدلمز

وصول نومروسى	
امضالر	
مأمورين سوق مكاتيب	
واسطهٔ سيليه	
مأمور نوبت	
كشيده ايدن مأمور	
اخذ ايدن مأمور	

حضرت ظل اللهى عتبهٔ فلك‌رتبه‌يه [illegible] سربلند [illegible] حياة [illegible] ايله [illegible] اجراى [illegible]

العبد الداعى [illegible] نقشبندى [illegible]

[illegible] السيد [illegible] محمد [illegible]

[illegible] السيد محمد [illegible] زاده

عبد الفتاح

OSMANLI ARŞİVİ
DH.TMIK.M
195 | 42 | 2-2

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

تلغرافنامه

مخابرات تلغرافیه‌دن طولایی دولت هیچ بر گونه مسئولیت قبول ایلمز

نومرو ١

وصول نومروسی	١٢٩٧						
امضالر							
مأموریت مکالمه‌سی	٢٧						
واسطه‌سیله		متوسط مرکز ارسالی					
مأمور نوبت		بدأ مخابره	٥				
کشیده‌ایدن مأمور		ختام مخابره	٥				
اخذایدن مأمور		صاحبینه ارسالی					

داخلیه نظارت جلیله‌سنه

جناب شفاعتپناهی بتون عالم ملتک هر برری متعدد جنایتله محکوم اولدقلری حالده بو حوالیده یاغی اولانلر
شقاوت وبار بابنه قصبانک افا متعلقه مفسده تجاوزله قتل نفوس وقطع طریق نهب اموال
احداث قرا واشقیای قضای اجداده برطاقم کرد قاتلیله همونداشرار شقیه‌ی خراب ایدیلر
طالبلرینه قدر اولانه نفس وتعدیاتن اولنوبرده بلکده بو حالاتن سیاره افتخار عد
ایدرک ملتزمه مجله وطلملهم اهالیسی معترضه واشتقالرینه سمعاً اهالی ایصاله قلمقمه سبیله
رفع شکایته بو حالتی اکتنجی تکیه غوث سیله مشتته واهالی عاقرینه انقاده
واعتقاده اولانه اهلی اولیای زاهد شیخ معروف کوسه مقتضیاتی درکاه شیخ اجداد
وبوکونلرده عزیز شاه الیاس شاه اعتقادنه بیوت نشینه سیدنوری افندی قتلی اولدی
عمللرک سادتنه وعشائره حولت درجه دغدار اصغا ایتدیر اتمیوز نقدده عباره بو سرزو
باغیلر شقاوتلری بورنلر حلطه جسیم اموال وشرائط محوی بالوجوه رضای قبیله اتلفه
عالیه محافظه وکرم عبدالله وقف دلسوز کربلایه آمدیه جهد جوزی متجاوز اولدقلری
بووقفه عظیمه ومساعی سنف ولاحقلرینی طولایی بجهد اجراء تدبیر ایله هیجانه محمدیه‌لر
جاریه سیعه تسکین ابجونده عنبه فلکلمزینه حضرت ظل اللهی التجا ایلدک وقفه

العبد الداعی شیخ نقشبندیه
یعقوب نشینه درگاه محمدیه
محوی

خلفای قادریه‌دن
الشیخ معروف قصبه‌لی
عبد الفتاح

و وکیلی
رفعت

OSMANLI ARŞİVİ
DH.TMIK.M
195 | 42 | 4

DH.TMIK.M.00195.00042.004

قونسولتو تلغراف سوداده نوعی ورقه‌ی

ترقیم معاملات

تاریخ تحریری		١٨٤	
نمره			
تاریخ	٢٨		

موصل ولایت جلیله‌سنه

شیخ نقشبندیه

محوی وعبد الفتاح واوده‌لو رفیقی افندیلر شیبانه ومرکزه جکیلان ٢٧ مارت ١٣٢٦ تاریخلی تلغرافنامه قریبه

افندیلرک بو باده تحقیقات تکمیل ایلدیکی قوسلوزیه افاده ایدر

.00042.005

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

باب عالی
دائرهٔ امور داخلیه
مکتوبی قلمی

موصل ولایت جلیله‌سنه

سلیمانیه‌ده طریقت علیهٔ نقشبندی مشایخ کرامندن سادات محمد محوی افندینک درکاه شریفی هر نوعی
[illegible] خزینه
ایله هیئت غیر خالی اولوب فقط ذوات العلّه و مصارف [illegible]
خاصهٔ [illegible] شهری [illegible] لکفیت ایمدده [illegible] درکاه مذکوره
مشکلاته تصادف اولنمده بولنمقده و مومیٰ‌الیه ارباب ورع و صلاحدن و شایان اهتمام
ذواتدن اولدیغی [illegible] سایهٔ حضرت پادشاهیده ترفیه و اقداری و درکاه شریفک اداره‌سی
توسیعی موافق [illegible] اولمقدنه ولایت جلیله‌لری اولوقفده و یا اوقاف واردادندن
مومیٰ‌الیه بو مقدار مبلغک علاوه تخصیصی حقنده بر قطعه مضبطه‌نک تنظیم ایسال خصوصنه
همم علیهٔ والیلری درکاه بیوریلمک

OSMANLI ARŞİVİ
DH.MKT
2200 22

DH.MKT.02200.00022.001

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

داخلیه مکتوبی قلمی

اوراق نومروسی	سنهٔ تحریر	نومروسی	خلاصه‌سی	ورقه	عدد	تاریخ
٢٩	[illegible]	[illegible]	موضوعی محمد صادق افندی [illegible]	٧	٦	[illegible]

سلیمانیه‌ده اجرای آیین طریقت ارشاد مسلمین و تبلیغ شعائر دینیه‌یه مجبوریت
[illegible] جناب ناجیزی علاوه‌ وقتیله [illegible] بناوش [illegible]
طریقت علیهٔ نقشبند درکاه شریفی پوست‌نشینی محوی افندینک [illegible]
[illegible] درکاه شریفی [illegible]
تخصیص [illegible] اداره [illegible]
ناحیه اداره [illegible] قید حیات شرطیله
[illegible] مرحوم ناحیه پاشا [illegible]
محمدی محمد [illegible]
عشر [illegible] سنوی [illegible] شیخ [illegible]
قرین [illegible] قید حیات شرطیله [illegible] اجرای ایجابی
مضبطه [illegible] تاریخ و [illegible]
دائرهٔ موصل [illegible] اقتضاسنک ایفا [illegible]
صورتی شایان [illegible]
دفاً تقدیم قلندی
[illegible]

OSMANLI ARŞİVİ
DH.MKT
2242 72

DH.MKT.02242.00072.001

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

داخلیه نظارتی تلغراف قلمی

داخلیه نظارتی تلغراف قلمی

سلیمانیه [illegible]

[illegible]

DH.MKT 2255/114

DH.MKT.02255.00114.001

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

ه

یلدز سرای همایونی
باش کتابت دائرەسی

سلیمانیه‌دن شیفره

علم وفضل و آثار معنویه‌سیله مشتهر صلحادن و نقشبندی مشایخندن سلیمانیه‌ده حمیدیه درگاه

شریف پوست‌نشینی شیخ محوی افندی بوگیجه‌کی گیجه‌سی بین النوم والیقظه [illegible] محتوی عالی بر واقعه

گورمش دیو رؤیا [illegible] نعمت اعظم و اقدم افندمز حضرتلرینه متعلق بولنمش حالصفنده عینا

نقل ضمنده بوراده صورتی اراده سنیه‌لری عرض و استیذانه مأمور قلنمه

فی ۱۸ [illegible] سلیمانیه متصرفی

سلیم

Y.PRK.UM 76/55

Y.PRK.UM.00076.00055.001

مأمورك امضاسى
L'Employé
Dépôt le ... à ... h. ... m. ... du
L'Employé

مخابرات تلغرافيدن طولايى دولت هيچ بر كونه مسئوليت قبول ايلمز

L'état n'est soumis à aucune responsabilité à raison du service de la correspondance par la voie télégraphique.

سلیمانیه ده محمود افندیه

[illegible] ماموراندن [illegible] تلغرافنامه [illegible] وصول اولمشدر [illegible]
[illegible] اقتضا ایدن [illegible]
تلغرافنامه ده [illegible] وصول تلغرافنامه ده ذکر اولنان
[illegible] تقدیم اولنه [illegible]
[illegible] دفعه بر [illegible]
[illegible] تلغرافنامه [illegible] اشعار اولنمشدر

[illegible] علی ... ١٤ ماموراندن [illegible]

تلغرافخانه سى ... Bureau de ... وصول نومروسى ... N° d'arrivée

صاحبه ارسالى عن نجف Expédié	الى سلیمانیه pour	Reçu de
ق ... سنه ١٣ ... Le ... 190	De ... نومرو ٣٩٩٨ ... N° ... عدد كلمات ... mots ... كيجه وياكوندز دقيقه ساعت ... Dépôt le ... à ... h. ... m. ... du	ق ... سنه ١٣ ... Le ... 190
مأمورك امضاسى L'Employé		مأمورك امضاسى L'Employé

مخابرات تلغرافيدن طولايى دولت هيچ بر كونه مسئوليت قبول ايلمز

L'état n'est soumis à aucune responsabilité à raison du service de la correspondance par voie télégraphique.

سلیمانیه ده شیخ محمود افندی حضرتلرینه

[illegible] تقدیم عریضه ... [illegible] قبولی استدعا و استرحام دعا ایله [illegible]

حرکت ایندم الوداع جمله یه سلام

Dans les dépêches imprimées en caractères romains par l'appareil télégraphique, le premier nombre qui figure après le nom du lieu d'origine est un numéro d'ordre, le second indique le nombre des mots taxés, les autres désignent la date et l'heure du dépôt.

POSTES ET TÉLÉGRAPHES

تلغرافخانه سى ... Bureau de ... وصول نومروسى ... N° d'arrivée

صاحبه ارسالى عن [illegible] Expédié	الى pour	Reçu de
ق ... سنه ١٣ ... Le ... 190	نومرو ١٤٦٧ ... N° ... عدد كلمات ١٤ ... mots ... كيجه وياكوندز دقيقه ساعت ... Dépôt le ... à ... h. ... m. ... du	ق ... Le
مأمورك امضاسى L'Employé		L'Employé

مخابرات تلغرافيدن طولايى دولت هيچ بر كونه مسئوليت قبول ايلمز

L'état n'est soumis à aucune responsabilité à raison du service de la correspondance par voie télégraphique.

سلیمانیه ده شیخ محمود افندیه

دعالرله [illegible] در سعادته حرکت حضرت علی پاشا به توجه ایسالی عبدالرحمن

Dans les dépêches imprimées en caractères romains par l'appareil télégraphique, le premier nombre qui figure après le nom du lieu d'origine est un numéro d'ordre, le second indique le nombre des mots taxés, les autres désignent la date et l'heure du dépôt.

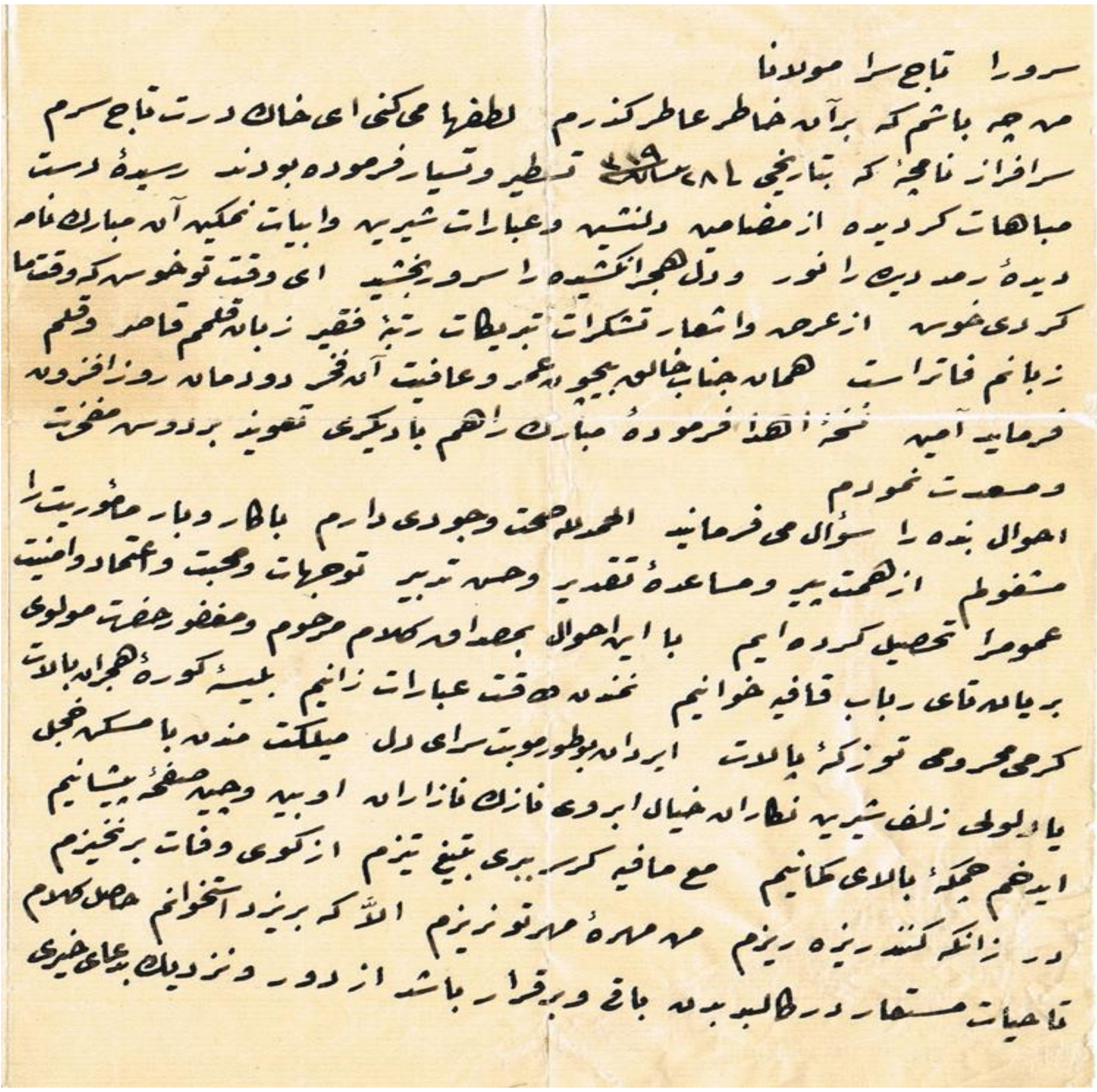

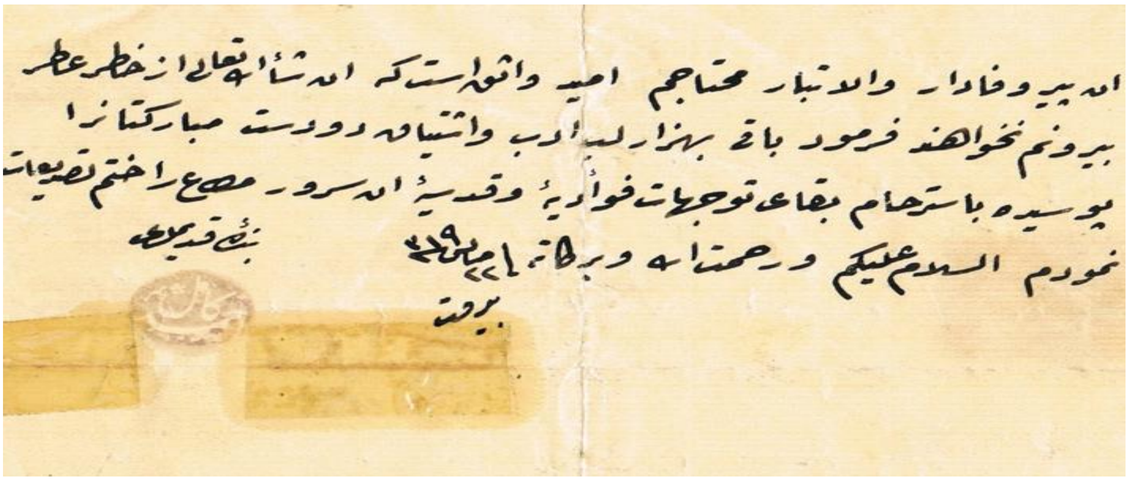

دەقی نامەی ئەحمەد کاملی وەزیری رسوماتی عوسمانی لە بەیروت بۆ مەحوی

نموونەی دوو لاپەڕە لەو دوعایەی مەحوی ناودێر بە (الحرز الحمیدیة) کە لە کاتی کردنەوەی خانەقاکەدا خوێندویەتیەوە.

ونوّر يا نور النور باطنه بأنوار الايمان والاحسان
والعرفان وظاهره بنور ظهور لتخرج الناس من الظلمات
الى النور باذن ربهم الى صراط العزيز الحميد
واغنه يا غنيّ بفضلك العظيم عمّن سواك واجعله
مظهراً لانوار آثار صفات الله الغنيّ الحميد وسخّر له
يا مسخّر القلوب جميع الخلائق حتى يقوموا بشكره
ويخضعوا لا[illegible] بحكم هداية وهدوا الى الطيب
من القول وهدوا الى صراط الحميد واحفظه
يا خير الحافظين من شرور الانفس والاعين الرديّة
ومن كافة البليّة السماوية والارضية بالقوة المطوية
في قول له ما في السموات وما في الارض وان الله
هو الغني الحميد واعنه يا خير المعين على تقوية الدين
و

وانا العبد الضعيف المتصدّي لتأليف هذا الحزب الشريف
الراجي من الملك اللطيف الاجابة والقبول لما اودع فيه
من الادعية الخيرية بجاه خير الرسل
الداعي محمد محوي
الخالد

بەشێك لە لاپەڕەی کۆتایی ئەو دوعایەی مەحوی ناودێر بە (الحرز الحمیدیة)